

Wat als 'thuis' gescheiden is?

Tekening: Sjors, 11 jaar

(Van Oostrom, 2017)

Een onderzoek naar de gewenste ondersteuning voor jongeren met gescheiden ouders

Nynke Lubberink & Susanne Vink

Onderzoeksrapport

Wat als 'thuis' gescheiden is?

Een onderzoek naar de gewenste ondersteuning
voor jongeren met gescheiden ouders

ONDERZOEKSRAPPORT

Nynke Lubberink - 549469

Susanne Vink - 547823

Docent: Neeltje Zegers

Beoordelaar: Elske van Oostaijen

Opdrachtgevers: Riesje Paulissen & Lianne van de Wiel

Dit onderzoek is verricht ten behoeve van het studieonderdeel 'Onderzoek en Innovatie' van de opleiding pedagogiek aan de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen.

Elst, gemeente Overbetuwe & STMR

Juni 2018

Voorwoord

Voor u ligt het onderzoeksrapport, geschreven door Nynke Lubberink en Susanne Vink. Dit onderzoek is tot stand gekomen in samenwerking met het Sociaal Kernteam van de gemeente Overbetuwe en welzijnsorganisatie Stichting Thuiszorg en Maatschappelijk werk Rivierenland in het kader van het vak 'Onderzoek en Innovatie' binnen de opleiding pedagogiek aan de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen. In opdracht van Sociaal Kernteam in samenwerking met STMR hebben wij onderzoek gedaan naar hoe jongeren in de gemeente Overbetuwe ondersteund willen en kunnen worden bij de problemen die ze ervaren ten gevolge van de scheiding van hun ouders. De opdracht is voortgekomen uit signalen die Overbetuwe ontvangt over het gebrek aan aanbod gericht op jongeren in een echtscheidingssituatie. Omdat wij, Nynke en Susanne, beide ervaring hebben met gescheiden ouders vinden wij dit onderwerp erg interessant, we hebben dan ook met veel enthousiasme aan dit onderzoek gewerkt.

De uitvoering van ons onderzoek zou niet plaats hebben kunnen vinden zonder een aantal mensen, die we graag van harte willen bedanken. In de eerste plaats willen wij onze opdrachtgevers en begeleiders, Riesje Paulissen en Lianne van de Wiel, bedanken. Ondanks het feit dat ze het beide heel druk hadden, hebben ze altijd tijd vrij gemaakt om onze vragen en mails te beantwoorden en gesprekken met ons in te plannen, begeleiding en hulp te bieden wanneer dit nodig was. Actief werd er met ons meegedacht en we werden altijd vriendelijk onthaald. Naast Riesje en Lianne willen we ook alle professionals bedanken die ons hebben geholpen in de vormgeving van dit onderzoek. We willen ook Neeltje Zegers bedanken, onze begeleidend docent vanuit de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen. Met haar begeleiding en kritische blik heeft ze ervoor gezorgd dat we het maximale uit onszelf en uit het onderzoek hebben kunnen halen. Ten slotte willen we alle respondenten bedanken voor hun grote bijdrage. Zonder jullie hadden we nooit zulke waardevolle resultaten behaald.

Hartelijk bedankt allemaal!

Wij hopen dat u benieuwd bent geworden en wij willen u veel plezier wensen bij het lezen van ons onderzoeksrapport.

Nynke Lubberink & Susanne Vink

Vierdejaarsstudenten HBO-Pedagogiek
Hogeschool van Arnhem en Nijmegen
Juni 2018

Inhoudsopgave

Samenvatting	6
H1. Inleiding	8
Aanleiding.....	8
Vraag gemeente Overbetuwe	9
Leeswijzer.....	9
H2. Probleemanalyse	11
2.1 Analyse van het probleem in de praktijk.....	11
2.1.1 Huidige situatie.....	11
2.1.2. Beoogde situatie.....	14
2.2 Literatuurstudie	15
2.2.1 Ontwikkelingspsychologie.....	15
2.2.2 Scheidingen.....	17
2.2.3 Ouders	20
2.2.4 Gescheiden gezinnen	20
2.2.5 Hulp na de scheiding	20
2.2.6 Online ondersteuning	22
2.2.7 Docenten	23
2.2.8 Bestaand aanbod gemeenten.....	23
2.2.9 Conclusie probleemanalyse.....	24
2.3 Probleemstelling	25
2.3.1 Onderzoeksdoelstelling	25
2.3.2 Onderzoeksvraag	25
2.3.3 Deelvragen	26
2.3.4 Verantwoording onderzoeksvraag en deelvragen	26
H3. Methode van onderzoek.....	27
3.1 Onderzoeksbenadering.....	27
3.2 Participanten.....	27
3.3 Procedure van onderzoek	28
3.4 Meetinstrumenten	29
3.5 Analyse.....	32
3.6 Validiteit en betrouwbaarheid	33

H4. Resultaten.....	36
4.1 Deelvraag 1: wat zijn wensen en behoeften van jongeren gericht op ondersteuning rondom gevolgen van scheidingsproblematiek?.....	36
4.1.1 Wensen en behoeften inhoud ondersteuning.....	36
4.1.2 Ondersteuning door school.....	38
4.2 Deelvraag 2: op welke manier kunnen jongeren ondersteund worden bij problemen die ze ervaren ten gevolge van scheiding van hun ouders?.....	39
4.2.1 Vorm ondersteuning	39
4.2.2 Wie kan ondersteuning bieden	41
4.2.3 Rol netwerk in ondersteuning	42
4.2.4 Frequentie ondersteuning.....	42
4.2.5 Wanneer ondersteuning	43
4.2.6 Locatie ondersteuning	44
4.2.7 Lotgenotencontact.....	44
4.2.8 Ondersteuning door ervaringsdeskundige	45
4.3 Deelvraag 3: hoe kunnen jongeren gestimuleerd worden om deel te nemen aan ondersteuningsaanbod gericht op scheidingen?	46
4.3.1 Motivatie voor ondersteuning.....	46
4.3.2 Jongeren bereiken voor ondersteuning.....	48
H5. Conclusies en discussie.....	50
5.1 Conclusies	50
5.1.1 Deelvraag 1: Wat zijn de wensen en behoeften van jongeren gericht op ondersteuning rondom gevolgen van scheidingsproblematiek?.....	50
5.1.2 Deelvraag 2: Op welke manier kunnen jongeren ondersteund worden bij problemen die ze ervaren ten gevolge van scheiding van hun ouders?.....	51
5.1.3 Deelvraag 3: hoe kunnen jongeren gestimuleerd worden om deel te nemen aan ondersteuningsaanbod gericht op scheidingen?.....	54
5.1.4 Onderzoeksvraag: hoe kunnen jongeren in de gemeente Overbetuwe passend ondersteund worden bij problemen die zij ervaren ten gevolge van de scheiding van hun ouders?	55
5.2 Discussie	56
5.3 Suggesties en aanbevelingen	58
5.3.1 Suggesties voor vervolgonderzoek.....	58
5.3.2 Aanbevelingen voor de praktijk.....	59
Literatuurlijst.....	61

Bijlagen	65
Bijlage 1: Verklaring geheimhouding en zorgvuldige omgang met persoonsgegevens door studentonderzoeker	65
Bijlage 2: Ondersteuningsaanbod scheidingen gemeenten Haarlemmermeer, Zuid-Kennemerland en IJmond	67
Bijlage 3: centrale begripsdefiniëring	68
Bijlage 4: stappenplan voor het maken van een instrument	70
Bijlage 5: interviewleidraad	72
Bijlage 6: online vragenlijst.....	74
Bijlage 7: operationalisering codes.....	80
Bijlage 8: analysesets	83
Bijlage 9: algemene informatie respondenten vragenlijst	85

Samenvatting

Dit onderzoek is uitgevoerd in opdracht van de gemeente Overbetuwe, die Stichting Thuiszorg en Maatschappelijk werk Rivierenland (STMR) heeft gevraagd om meer collectieve en preventieve activiteiten uit te zetten omdat deze nu voornamelijk individueel en te laat in het proces beschikbaar zijn. Er zijn vanuit de gemeente verschillende signalen geweest dat echtscheiding een belangrijke oorzaak is van problematiek bij jeugd. STMR heeft een project opgezet met als doel om het aantal echtscheidingen dat escaleert tot een 'vechtscheiding', zodanig dat een tweedelijns maatwerkvoorziening nodig is voor ouders en of kinderen, te reduceren. Uit de probleemanalyse blijkt dat op dit moment vaak tweedelijns zorg wordt ingezet. Er is nauwelijks aanbod in de nulde- en eerste lijn beschikbaar op dit gebied en het aanbod dat er is, is onduidelijk en versnipperd. Daarnaast blijkt uit literatuuronderzoek dat aanbod voor scheidingsproblematiek vooral op kinderen jonger dan 12 jaar is gericht. Voor jongeren van 12 jaar en ouder is er nauwelijks ontwikkeld aanbod beschikbaar. Bij een bredere kijk naar andere gemeentes, blijkt dat ook zij voornamelijk aanbod voor kinderen jonger dan 12 jaar hebben. Ook blijkt dat de bereikbaarheid van ondersteuning een probleem is, de ingezette middelen werken niet voldoende.

Uit de probleemanalyse is een doelstelling tot stand gekomen die leidend is geweest voor het onderzoek. Deze luidt als volgt:

Het doel van dit onderzoek is kennis en inzicht verkrijgen over wat er nodig is om jongeren in de gemeente Overbetuwe adequaat te ondersteunen bij problemen die ze ervaren ten gevolge van de scheiding van hun ouders. Hiermee wil de gemeente een ondersteuningsaanbod voor jongeren creëren dat aansluit bij de wensen en behoeften van jongeren. Liefst preventief, zodat zoveel mogelijk voorkomen wordt dat de problemen escaleren en er niet meteen opgeschaald hoeft te worden naar (dure) tweedelijns zorg.

Om deze doelstelling te realiseren, vormt de conclusie van het onderzoek een antwoord op de onderzoeksvraag, welke als volgt is beschreven:

Hoe kunnen jongeren in de gemeente Overbetuwe passend ondersteund worden bij problemen die ze ervaren ten gevolge van de scheiding van hun ouders?

Om deze vraag te kunnen beantwoorden zijn zes respondenten geïnterviewd over ervaringen, wensen, behoeften en motivatie. Door middel van een online vragenlijst met verschillende open- en gesloten vragen zijn 49 respondenten bereikt.

Uit de resultaten van de interviews en de vragenlijst is gebleken dat ondersteuning door het merendeel van de ondervraagden als helpend ervaren wordt. Aan individueel contact wordt

de voorkeur gegeven, waarna ondersteuning in een groep volgt. De ondersteuning moet zich richten op het omgaan met gevoelens die de scheiding losmaakt en het verwerken van verdriet. Daarnaast zijn belangrijke onderwerpen 'de keuzes rondom contact met ouders' en 'de mogelijkheden die er zijn wat betreft wonen, feestdagen en andere afspraken'.

Lotgenotencontact wordt door de respondenten als helpend ervaren; begrip, vertrouwen en herkenning worden als helpende factoren genoemd. Ondersteuning via het internet wordt door de respondenten als onpersoonlijk ervaren, maar tegelijkertijd noemt een kleine minderheid de voordelen van privacy, beschikbaarheid en laagdrempeligheid. Internet wordt daarentegen wel als werkzame factor benoemd voor het bereiken van jongeren voor ondersteuning, alsook scholen.

De voornaamste conclusie van het onderzoek is dat ondersteuning in een individueel- en in groepsverband aangeboden moet worden. Daarin moeten jongeren de vrijheid hebben deze ondersteuning op te kunnen zoeken wanneer zij daar behoefte aan hebben, waarbij intrinsieke motivatie belangrijk is. Hiermee wordt de ontwikkelende behoefte aan autonomie gerespecteerd. Dit maakt dat het ondersteuningsaanbod een continu karakter moet hebben. Daarnaast moet de ondersteuning gemakkelijk vindbaar zijn en op een neutrale plek aangeboden worden. Inhoudelijk is het belangrijk dat jongeren de ruimte krijgen om hun verhaal kwijt te kunnen, leren omgaan met gevoelens die de scheiding met zich meebrengt en het verdriet kunnen verwerken. Het is van belang dat jongeren keuzes leren maken voor de toekomst, in het bijzonder het contact met ouders en de mogelijkheden die er zijn rondom het contact met ouders. Omdat gebleken is dat de zichtbaarheid van de ondersteuning minimaal is, is het tevens van belang deze samen met de informatievoorziening makkelijker vindbaar te maken. Mentoren kunnen hierin een belangrijke rol spelen door op de hoogte te zijn van de mogelijkheden zodat wanneer jongeren informatie willen zij deze kunnen geven. Tevens kunnen sociale media een rol in de informatievoorziening spelen door de mogelijkheden en beschikbaarheid van de ondersteuning kenbaar te maken.

Naar aanleiding van de conclusies zijn de aanbevelingen als volgt:

- Bied ondersteuning aan op individueel- en groepsniveau
- Bied ondersteuning aan met een voortdurend karakter
- Bied ondersteuning aan met verschillende concrete thema's
- Zet internet in om de zichtbaarheid van ondersteuning te vergroten
- Geef mentoren een rol in de informatievoorziening

H1. Inleiding

Aanleiding

De gemeente Overbetuwe ligt in de provincie Gelderland, midden tussen Arnhem en Nijmegen en bestaat uit elf kernen. De Neder-Rijn vormt de noordgrens van de gemeente, waar de zuidgrens bepaald wordt door de Waal. In 2017 telde de gemeente in zijn geheel 47.400 inwoners (Gemeente Overbetuwe, z.d.-a).

De sociale kernteams (vanaf nu: SKT) in de gemeente Overbetuwe vormen de 'frontoffice' voor de inwoners in de gemeente die tegen moeilijkheden op het gebied van welzijn en zorg aanlopen. In het SKT werken vrijwilligers en beroepskrachten samen, ze zijn er om met inwoners mee te denken en naar een oplossing te zoeken. Ze zijn bereikbaar voor inwoners van alle leeftijden (Gemeente Overbetuwe, z.d.-b).

Daarnaast is het de taak van het SKT om collectieve signalen te herkennen en hierop actie te ondernemen. In de afgelopen jaren merkt het SKT dat er veel hulpvragen rondom scheiding binnenkomen, in allerlei gradaties, zowel voor ouders als voor kinderen. Tegelijkertijd zien ze ook dat de meeste van deze hulpvragen uiteindelijk voorzien worden van een maatwerkvoorziening in de tweedelijns zorg, een dure vorm van jeugdzorg, en dat daarbij de nulde- en eerstelijnszorg overgeslagen wordt. Een belangrijke oorzaak hiervan is dat er in de eerste lijn weinig aanbod is. Omdat er aanbod gemist wordt in de eerstelijnszorg wordt er, in de optiek van het SKT, niet de hulp gegeven waarmee een 'vechtscheiding' voorkomen zou kunnen worden en kinderen relatief onbeschadigd door deze situatie heenkomen. Om deze reden heeft de gemeente STMR (Stichting Thuiszorg en Maatschappelijk werk Rivierenland) de opdracht gegeven om een aanpak te ontwikkelen om escalatie van scheidingen tegen te gaan en kinderen en jongeren door passende ondersteuning te leren omgaan met de gevolgen van een scheiding.

De doelstelling van het project dat door STMR wordt uitgevoerd, wordt als volgt omschreven: "Het aantal echtscheidingen dat escaleert tot een 'vechtscheiding', zodanig dat een tweedelijns maatwerkvoorziening nodig is voor ouders en of kinderen, wordt gereduceerd" (Van Oostrom, 2017, p.2). In dit project worden de belangen van het kind centraal gesteld. Hiermee wil de gemeente ervoor zorgen dat de grotere groep mensen die met deze problemen te maken heeft, gebruik kan maken van het ondersteuningsaanbod (L. van de Wiel, persoonlijke communicatie, 23 februari 2018). Ook in een notitie in de beleidsnota sociaal domein wordt aangegeven dat jongeren in met name de leeftijdscategorie 16 tot 23 jaar een doelgroep is die nog niet altijd goed in beeld is, terwijl dit een moeilijke levensfase kan zijn (Van Doorn & Roeling, 2017). Wanneer partners gaan scheiden hebben zij veel dingen om te regelen, waarbij ze vooral aandacht besteden aan

praktische zaken. De emotionele gevolgen van een scheiding komen minder aan bod (Van Oostrom, 2017). Juist omdat ouders hierdoor aan de belangen en behoeften van het kind voorbij kunnen gaan is het van belang om de hulpverlening aan kinderen en jongeren aan te kunnen bieden in een vroeg stadium.

Dat dit een actueel probleem is, is ook gebleken uit een artikel dat de NOS (2018) plaatste. Hoewel het artikel zich vooral richtte op de hulp die gemeenten aan ouders moeten bieden, onderstreept het wel het belang dat kinderen zo min mogelijk de dupe worden van een scheiding. Gemeenten moeten daarbij meer doen om ouders te ondersteunen, zo werd geadviseerd door de commissie. Het uitgangspunt van het onderzoek was 'scheiden zonder schade', wat volgens de voorzitter slechts een 'utopie' is. Kinderen hebben per definitie last van een scheiding, ook wanneer de ouders niet vechten.

Vraag gemeente Overbetuwe

Tijdens het opzetten van het project rondom scheidingen en de startende uitvoering ervan, loopt STMR aan tegen het feit dat er weinig aanbod is voor jongeren vanaf 12 jaar, terwijl er voor kinderen van het basisonderwijs meer aanbod is wanneer ouders gaan scheiden of al gescheiden zijn. De vraag was dan ook wat wensen en behoeften van jongeren zijn waarvan ouders gescheiden zijn of in scheiding liggen, met als doel een passend ondersteuningsaanbod te kunnen creëren in de nulde en eerste lijn. Uitgangspunt van het project was om vraaggericht te werken in plaats van aanbodgericht. Om goed af te kunnen stemmen op de vraag zal hier verder onderzoek naar gedaan moeten worden (Van Oostrom, 2017).

In dit onderzoek wordt de term 'scheiding' gebruikt, hierbij wordt de definitie zoals het Nederlands Jeugdinstituut (z.d.-c) deze heeft beschreven als uitgangspunt genomen: "de beëindiging van een relatie tussen twee samenlevende partners. Die relatie kan een huwelijk, geregistreerd partnerschap of samenwonen zijn".

Leeswijzer

In hoofdstuk 2 is een analyse van het probleem in de praktijk gemaakt doordat er met verschillende betrokkenen in gesprek is gegaan om de visie op het probleem vanuit verschillende perspectieven helder te krijgen en de beoogde situatie helder te maken. Daarnaast is het probleem vanuit de literatuur dieper en breder bekeken. Uit de analyse is een onderzoeksdoelstelling en onderzoeksvraag geformuleerd. Hoofdstuk 3 omvat de methode van het onderzoek, waarin te lezen is hoe dit onderzoek is aangepakt. De verkregen resultaten zijn te lezen in hoofdstuk 4. Hoofdstuk 5 geeft in de conclusie een

antwoord op de deelvragen en onderzoeksvraag, van waaruit aanbevelingen voor de praktijk zijn geformuleerd. Ook volgt er een discussie waarin de beperkingen van het onderzoek worden besproken en welke invloed deze hebben op de onderzoeksresultaten.

Alle genoemde personen in dit document hebben toestemming gegeven om met voorletter en achternaam genoemd te worden. De respondenten uit de vragenlijst en interviews zijn volledig geanonimiseerd.

Moeilijke begrippen of begrippen die anders geïnterpreteerd kunnen worden staan uitgelegd in de begripsdefiniëring, zie hiervoor bijlage 3.

H2. Probleemanalyse

2.1 Analyse van het probleem in de praktijk

In het kader van de probleemanalyse in de praktijk zijn verschillende mensen geïnterviewd. De opdrachtgevers van het onderzoek, R. Paulissen (regisseur van SKT) en L. van de Wiel (gebiedsmanager STMR) zijn bevraagd om het praktijkprobleem helder te krijgen. Om het praktijkprobleem verder vanuit verschillende perspectieven te belichten zijn daarnaast ook H. Nijk (medewerker SKT) en A. van Ingen (maatschappelijk werker STMR en medewerker SKT) bevraagd. De jeugdconsulent van de gemeente, C. van Regteren, heeft via de mail vragen beantwoord om ook haar visie op het beschreven probleem te omschrijven.

2.1.1 Huidige situatie

Sinds de Tweede Kamer in 1971 de echtscheidingswet aannam, is het voor burgers van Nederland mogelijk om het huwelijk, en later ook het geregistreerd partnerschap, te ontbinden (InfoNu, 2015). Het probleem rondom de betrokkenheid van kinderen in een scheiding doet zich al lang voor, echter is er pas sinds 2015, toen de jeugdwet van kracht werd en de zorg bij de gemeenten terecht kwam, door de gemeente Overbetuwe opgemerkt dat jongeren een duidelijk onderbelichte groep zijn (R. Paulissen, persoonlijke communicatie, 14 februari 2018).

De Jeugdwet heeft niet alleen de wet op de jeugdzorg vervangen, maar ook de verschillende onderdelen van de jeugdzorg die onder de Zorgverzekeringswet en de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten vielen (Nederlands Jeugdinstituut, z.d.-a). Op grond van de Jeugdwet is de gemeente verplicht om de zorg en ondersteuning van jongeren tot 18 jaar te regelen. Dit was voor gemeente Overbetuwe in 2015 een nieuwe doelgroep. Zij kregen er een uitgebreid pakket aan taken bij in het kader van de jeugdzorg (Gemeente Overbetuwe, 2017). Uitgaande van de uitgangspunten van de Jeugdwet willen zij zich richten op preventie en tijdig de juiste hulp op maat bieden (Nederlands Jeugdinstituut, z.d.-a). Een belangrijke oorzaak van de vele maatwerkvoorzieningen in de tweedelijnszorg is dat er in de eerste lijn weinig aanbod is, zowel voor kinderen tot 12 jaar als voor jongeren vanaf 12 jaar. Het aanbod dat er is, is onduidelijk en versnipperd, zoals later te lezen is bij het aanbod van gemeente Overbetuwe (Gemeente Overbetuwe, 2017).

Ook door een van de jeugdconsulenten die werkzaam is binnen de gemeente werd opgemerkt dat scheidingsproblematiek vaak al dusdanig ernstig is dat de inzet van tweedelijnszorg noodzakelijk is (C. van Regteren, persoonlijke communicatie, 5 maart 2018). Een mogelijk verband hiermee kan worden gevonden in de jeugdwet, waarbij jongeren zo veel mogelijk thuis en binnen het netwerk geholpen moeten worden. Dit kan resulteren in

een te lange periode zonder de juiste hulp, waardoor de problemen escaleren en uiteindelijk een jeugdhulpvoorziening in de tweede lijn nodig is (H. Nijk, persoonlijke communicatie, 6 maart 2018).

Een deel van het probleem hangt samen met het bereiken van jongeren. Er wordt binnen de gemeente Overbetuwe gebruik gemaakt van media, waaronder ook sociale media, om jongeren te bereiken, maar het SKT merkt dat dit niet voldoende werkt. Scholen zijn een goede vindplaats voor problematiek, maar ook hierbij is het moeilijk om jongeren te bereiken voor mogelijke hulp (H. Nijk, persoonlijke communicatie, 6 maart 2018). Daarnaast is het vroeg signaleren van problemen een aandachtspunt. Hoewel de school een vindplaats voor gezinsproblematiek blijkt te zijn, is het voor docenten moeilijk om tijdig problemen te signaleren (A. van Ingen, persoonlijke communicatie, 12 maart 2018).

Belanghebbenden en betrokkenen

De belangrijkste belanghebbenden binnen dit praktijkprobleem zijn de jongeren waarvoor het aanbod aan hulp ontbreekt. Wanneer ouders gaan scheiden hebben zij vaak geen oog meer voor de belangen van het kind. Ze zitten dan volledig in het proces van scheiden en alle dingen die daarbij komen om te regelen, maar vergeten dan vaak het kind (H. Nijk, persoonlijke communicatie, 6 maart 2018). De jongere kan een gebrek aan zelfvertrouwen krijgen en zich afvragen of hij er wel mag zijn (A. van Ingen, persoonlijke communicatie, 12 maart 2018). Daarnaast schrijft STMR in haar plan dat kinderen in een scheiding de meest kwetsbare betrokkenen zijn en dat de belangen van het kind vaak onvoldoende aandacht krijgen. Door het tekort aan aandacht voor de belangen van het kind escaleren problematische scheidingen gemakkelijker (Van Oostrom, 2017). Hoe ouders omgaan met de scheiding en hoe ze hiernaar handelen is dan ook een belangrijk aspect om mee te nemen in het praktijkprobleem. Dat een jongere op dat moment ondersteuning kan krijgen kan hem helpen om ontwikkelings- en opgroei problemen (zoveel mogelijk) te voorkomen of te verminderen. Jongeren vinden het echter ingewikkeld om anders te zijn dan anderen. Hierdoor kunnen ze zich schamen voor het nodig hebben en krijgen van hulp voor de problemen die ze ervaren (H. Nijk, persoonlijke communicatie, 6 maart 2018). GGZ nieuws (z.d.) kopt hierover met een artikel "Schaamte grootste belemmering bij zoeken psychische problemen". Van de jongeren tussen de 18 en 29 jaar geeft een derde aan dat schaamte de grootste drempel is om hulp te zoeken.

Hoe deze ondersteuning vormgegeven moet worden is onduidelijk voor gemeente Overbetuwe omdat het perspectief van de jongeren onbekend is. Er is niet bekend wat de behoeften van de jongeren zijn op dit gebied (R. Paulissen, persoonlijke communicatie, 8 maart).

Daarnaast is de gemeente indirect belanghebbende. Sinds zij door de invoering van de jeugdwet in 2015 gaan over de financiering van de zorg, hebben zij belang bij preventieve en lichte zorg omdat dit goedkopere zorg is. Het onderwerp echtscheiding leent zich daarnaast uitstekend voor collectief aanbod omdat jongeren veel (h)erkenning bij elkaar zullen kunnen vinden. De problemen waarmee ze te maken hebben zijn niet individueel en de groep kan hen ondersteunen bij het omgaan hiermee. Bovendien is collectief en laagdrempelig aanbod beter wanneer het gaat om het normaliseren van hun vragen en zorgen (R. Paulissen, persoonlijke communicatie 5 april 2018).

Ook de personen uit het netwerk van de jongeren zijn belangrijke betrokkenen. Vrienden, familie, school of hobby- en sportclubs kunnen de scheiding op bepaalde vlakken helpen verlichten of de mate van onrust juist verhogen. A. van Ingen ziet dat docenten op twee manieren kunnen merken dat het niet goed gaat met jongeren. Los van het feit dat een scheiding door alle betrokkenen op een andere wijze ervaren wordt, uit zich dit bij jongeren vaak in teruggetrokken gedrag of juist in een negatieve manier van aandacht vragen. Vooral bij het eerstgenoemde vinden docenten het lastig deze leerlingen te herkennen. Daarnaast hebben docenten meer handvatten nodig in de begeleiding van leerlingen met gescheiden ouders. Docenten vinden het lastig beide ouders te betrekken bij het schoolproces en weten niet goed hoe te handelen wanneer ouders niet samen naar school willen komen. Het is moeilijk voor docenten om hier niet tussen te gaan staan en daarnaast willen ze de leerling graag ondersteunen in de scheiding (bijvoorbeeld het loyaliteitsconflict) maar ze ervaren dat hier vaak te weinig tijd voor is (A. Van Ingen, persoonlijke communicatie, 12 maart 2018).

Aanbod gemeente Overbetuwe

Op verschillende plekken in Overbetuwe worden cliënten begeleid met betrekking tot echtscheidingsproblematiek. In de nulde lijn kunnen jongeren en of ouders voorlichting krijgen in de vorm van folders, brochures of een gesprek met het SKT. In de eerste en tweede lijn kunnen jongeren en of ouders ondersteuning krijgen bij bijvoorbeeld het SKT, Forte Welzijn, Algemeen Maatschappelijk Werk (AMW), psychologen, huisartsen, praktijkondersteuners huisarts en Lindenhout. Er is echter nog onvoldoende overzicht van het aanbod (L. van de Wiel, persoonlijke communicatie, 26 februari 2018).

Binnen het bestaande plan om de escalatie van scheidingen te reduceren heeft de gemeente Overbetuwe tien trajecten WIJScheiden ingekocht; individuele hulp op maat voor ouders en kinderen. Daarnaast zijn er uren gereserveerd voor collectieve ondersteuning, waaronder KIES (Kinderen in Echtscheiding Situatie).

Wanneer het aankomt op (vecht)scheidingen is het zeer beperkte aanbod vooral gericht op jonge kinderen en/of de ouders. De schoolmaatschappelijk werker binnen het

primair onderwijs zet zich hier naar aanleiding van vragen van de scholen voor in. In het SKT valt op dat ouders veelal scheiden wanneer kinderen een jonge leeftijd hebben (jonger dan 12 jaar) (H. Nijk, persoonlijke communicatie, 6 maart 2018). In later literatuuronderzoek blijkt dit in betrouwbare cijfers te kunnen worden onderschreven, zie hiervoor tabel 1 (p. 17). Er zijn echter ook jongeren waarvan ouders zijn gescheiden toen zij een jonge leeftijd hadden, maar die pas op latere leeftijd problemen ondervinden (H. Nijk, persoonlijke communicatie, 6 maart 2018). Doordat er weinig aanbod is tussen de gradatie waarin voorlichting voldoende is en de gradatie waarin een maatwerkvoorziening in de vorm van jeugdhulp nodig is, escaleren de problemen die jongeren ervaren (R. Paulissen, persoonlijke communicatie, 14 februari 2018).

Ervaringen in het verleden

Overbetuwe deelt kennis uit de samenwerking in de regio Arnhem en gebruikt tevens ervaringen die STMR opgedaan heeft in Doesburg, Duiven, Rijnwaarden en Rheden (STMR, z.d.). Er is in de gemeenten Duiven en Rijnwaarden gezocht naar vrijwillige supporters voor ouders en kinderen. Het bleek echter dat de mensen die zich aanmeldden niet geschikt genoeg waren om binnen de complexe situaties ondersteunend te kunnen zijn. Met name kinderen bleken in deze situaties een kwetsbare groep (L. van de Wiel, persoonlijke communicatie, 26 februari 2018). In Rheden is enkele jaren geleden een 'praatgroep' opgestart voor leerlingen met problemen ten gevolge van scheiding of relatieproblematieken van ouders. Hiervoor was genoeg interesse, echter door een slechte planning is dit niet verder ontwikkeld (A. Van Ingen, persoonlijke communicatie, 12 maart 2018).

Het omschreven probleem doet zich op dit moment voor in de gemeente Overbetuwe. Wanneer er breder gekeken wordt naar hoe er landelijk met dit probleem omgegaan wordt, blijkt uit het literatuuronderzoek dat er meerdere gemeenten zijn die met hetzelfde probleem kampen.

2.1.2. Beoogde situatie

In een van de actiepunten uit het beleidsplan sociaal domein in 2017 en 2018 is te lezen dat prioriteit wordt gegeven aan jongeren van 16 tot 23 jaar omdat gebleken is dat deze doelgroep in de nulde- en eerstelijnszorg niet altijd goed in beeld is terwijl het voor jongeren een moeilijke levensfase kan zijn (Gemeente Overbetuwe, 2017). Omdat de gemeente vraaggericht wil werken zou er met de jongeren kunnen worden onderzocht welke ondersteuning hen kan helpen bij de problemen die ze ervaren ten gevolge van de scheiding van hun ouders zodat zij passend ondersteund kunnen worden (Van de Wiel, z.d.). Wanneer de gemeente inzicht heeft in de wensen en behoeftes van jongeren, kan hier qua aanbod op

ingespeeld worden. Zij geeft aan dat zorg in het preventieve kader een idee kan zijn om te voorkomen dat kinderen in de knel komen te zitten (C. Van Regteren, persoonlijke communicatie, 5 maart 2018). Wanneer zorg in het preventief kader gegeven kan worden kan duurdere tweedelijns zorg voorkomen worden.

Als mogelijke succesfactoren worden jonge hulpverleners en ervaringsdeskundigen genoemd. Jongere hulpverleners hebben een andere verstandhouding met de jongere, wat ten goede komt aan de relatie en de mate van zich begrepen voelen. Daarnaast blijkt dat ervaringsdeskundigheid een belangrijke rol kan spelen in het succes van een hulptraject. Dat de hulpverlener ervaring heeft en zich dus goed kan inleven in de problemen die de jongeren ervaren, geeft de jongeren een bepaalde rust en vertrouwen. Het idee niet anders te zijn dan alle anderen om zich heen is helpend. Ook wordt opgemerkt dat wanneer jongeren met elkaar in gesprek gaan er meer wordt gedeeld dan wanneer een jongere met een hulpverlener in gesprek gaat. Dat lotgenotencontact hierin bevorderend werkt wordt door literatuur onderschreven (zie paragraaf 1.2.). Een vorm van coaching zou helpend kunnen zijn. Belangrijk hierbij is om een informele naam te geven aan de ondersteuning en/of hulpverlener, zodat dit de jongere niet afschrikt (H. Nijk, persoonlijke communicatie, 6 maart 2018). Sommige jongeren kunnen zich schamen, herkenning en erkenning is een belangrijk aspect; te weten dat ze niet de enigen zijn die met deze moeilijkheden kampen helpt jongeren (A. Van Ingen, persoonlijke communicatie, 12 maart 2018).

2.2 Literatuurstudie

In onderstaande paragraaf wordt ingegaan op achtergrondinformatie die betrekking heeft op het praktijkprobleem om deze beter te begrijpen. In het algemeen wordt er in de literatuur met betrekking tot scheidingen geen onderscheid in leeftijd gemaakt en vooral gesproken over de term 'echtscheidingskinderen' of 'kinderen', waarmee bedoeld wordt op de leeftijdscategorie van het geheel van minderjarige kinderen (leeftijd 0-18 jaar). Bij de interpretatie van deze informatie moet hier dus rekening mee gehouden worden.

2.2.1 Ontwikkelingspsychologie

Het praktijkprobleem richt zich op jongeren, in de ontwikkelingspsychologie wordt gesproken over de adolescentie (12-18 jaar). In deze fase ontwikkelen adolescenten zich veel op cognitief gebied, waardoor ze problemen en abstracte begrippen steeds beter gaan begrijpen. Ze zijn beter in staat om hypothetisch te denken en krijgen meer zicht op mogelijkheden die bepaalde situaties met zich meebrengen (Feldman, 2016). Dit maakt dus ook dat ze op een andere manier over scheiding na kunnen denken, de problemen en gevolgen beter kunnen begrijpen. Het hoogtepunt van deze ontwikkelingen wordt bereikt

rond het 20e levensjaar. Adolescenten zetten zichzelf in het middelpunt en de wereld wordt bekeken puur vanuit het eigen standpunt. Hierdoor stellen ze zich kritisch op tegen autoriteitsfiguren zoals ouders en leraren (Feldman, 2016). Wanneer het sociaal perspectief uitbreidt kan de jeugdige zich ook steeds beter in anderen verplaatsen (waaronder bijvoorbeeld ouders) (De Bil & De Bil, 2017).

Adolescenten streven naar meer autonomie: ze willen onafhankelijk zijn en het gevoel hebben controle te hebben over hun eigen leven. De toenemende autonomie van adolescenten komt tot uiting in de relatie tussen ouder en kind. Aan het begin is deze asymmetrisch: ouders hebben de meeste macht en invloed, aan het einde van de adolescentie zijn deze echter meer in balans en krijgen ouder en kind een meer gelijkwaardige relatie (Feldman, 2016). Van nature zetten jongeren zich af tegen ouders, een belangrijke voorwaarde hiervoor is een stabiele thuisbasis. Ouders moeten hierin durven loslaten en toestaan dat het kind zich losmaakt van de ouders (De Bil & De Bil, 2017). Wanneer ouders gaan scheiden in deze periode verloopt dit proces anders en kan het leiden tot ongunstige verwerkingstheorieën die blijvende schade tot gevolg kunnen hebben (Ouders van Jonge Helden, z.d.).

Een belangrijk aspect in de ontwikkeling is loyaliteit. Loyaliteit is een onvoorwaardelijke maar onzichtbare verbondenheid tussen ouder en kind. Het betreft de verplichting die men voelt tegenover gezins- en familieleden en de bijbehorende behoefte om rekening te houden met hen (Hoogsteder & de Vriese, 2012). Wanneer ouders gaan scheiden kan dit een dilemma veroorzaken ten aanzien van de loyaliteit. Wanneer kinderen een keuze moeten maken of een voorkeur uit moeten spreken voor één van de ouders ontstaat er een innerlijk conflict. Wanneer het kind de loyaliteit naar de ene ouder uit, doet het de andere ouder tekort, en andersom. Belangrijk is dat het kind een balans leert te vinden tussen de tijd, aandacht en liefde die het aan beide ouders wil geven (Kind en echtscheiding, z.d.).

Van invloed is ook de druk die jongeren ervaren van leeftijdsgenoten om zich aan te passen aan hun gedrag (peer pressure). De ogenschijnlijk dwangmatige behoefte om met leeftijdsgenoten te communiceren laat de belangrijkheid van deze leeftijdsgenoten zien. Tijdens de adolescentie is het hebben van relaties belangrijk, onder andere vanwege sociale vergelijking. Daarnaast zoeken adolescenten het gezelschap op van mensen die hetzelfde doormaken als zij, zoals de fysieke en cognitieve veranderingen. In de adolescentie proberen jongeren erachter te komen wat hen uniek maakt en wat hen onderscheidt van anderen. Ze proberen te begrijpen wie ze zijn door keuzes te maken op gebied van persoonlijke, beroepsmatige en seksuele overtuigingen (Feldman, 2016). Tegelijkertijd maken jongeren zich zorgen of ze zich wel normaal voelen en gedragen. Ze willen anderen

vaak niet belasten met hun gevoel en willen niet anders zijn dan hun leeftijdsgenoten. Dit resulteert in het verborgen houden van gedachten en gevoelens voor vrienden uit angst om anders gevonden te worden (Jonge Helden in de klas, z.d.).

Het verwerken van een scheiding kan worden gezien als een rouwproces. De ontwikkeling van het kind kan in de knel komen door deze ingrijpende gebeurtenis. Zij hebben tijd nodig dit te verwerken (Ouders van Jonge Helden, z.d.). Jongeren laten aan de buitenkant meestal niet zien hoe moeilijk ze het hebben terwijl hun gevoelsleven een chaos is. Herkenning en erkenning helpen jongeren hierin; weten dat ze niet de enige zijn en hetgeen ze voelen normaal is. In een groep met andere jongeren met een verlieservaring wordt hier optimaal aan tegemoet gekomen (Fiddelaers- Jaspers, 2006).

2.2.2 Scheidingen

Bij ruim 33 duizend officiële echtscheidingen per jaar in Nederland zijn naar schatting 35 duizend minderjarige kinderen (leeftijd 0 tot 18 jaar) betrokken. Daarnaast worden er meer dan 60 duizend samenwoonrelaties verbroken, waarbij naar schatting 20 duizend minderjarige kinderen betrokken zijn. Ook zijn er meerderjarige kinderen (leeftijd 18 tot en met 21 jaar) die nog thuis wonen, waarvan er ongeveer 15 duizend per jaar geconfronteerd worden met een scheiding van de ouders. In totaal zijn dit dus ongeveer 70 duizend kinderen per jaar die met een ouderlijke scheiding te maken krijgen (Spruijt & Kormos, 2014). Het blijkt dat van de thuiswonende kinderen, de meeste kinderen in de leeftijdsgroepen 5-9 jaar en 10-14 jaar te maken krijgen met een scheiding (zie tabel 1, p.17).

Tabel 1: thuiswonende scheidingskinderen naar leeftijdsgroep (CBS, 2008 & S&G, 2010, in Anthonijsz, Spruijt & Zwikker, 2015).

Leeftijd kinderen	percentage	aantallen
0-4 jaar	15	11.000
5-9 jaar	26	18.000
10-14 jaar	24	17.000
15-17 jaar	16	11.000
18-22 jaar	19	13.000
Totaal	100	70.000

In 2016 zijn er in Nederland 33.414 echtscheidingen voltrokken. Hiervan waren er 18.628 echtscheidingen waarbij minderjarige kinderen zijn betrokken (CBS, 2018). Van de gemeente Overbetuwe zijn geen recente cijfers bekend. In 2015 zijn 178 mensen

gescheiden (R. Paulissen, persoonlijke communicatie, 15 maart 2018). Gegevens over hoeveel kinderen hierbij betrokken waren zijn niet bekend.

Ongeveer 70.000 kinderen en jongeren krijgen dus per jaar te maken met een scheiding van hun ouders. Ongeveer 7.000 daarvan komen per jaar door de scheiding in ernstige problemen. Uit onderzoek blijkt dat 30% van de echtscheidingskinderen in meer of mindere mate problemen heeft, tegenover 15% van alle kinderen en tieners in Nederland (Stichting Jonge Helden, z.d.).

Het Nederlands Jeugdinstituut (z.d.-b) beschrijft per leeftijdscategorie de volgende mogelijke gevolgen van een scheiding voor kinderen en jongeren (zie tabel 2, p.18):

Tabel 2: gevolgen scheiding voor kinderen en jongeren (Nederlands Jeugdinstituut, z.d.-b)

Jonge puber (12-14 jaar)	Oudere puber (14-17 jaar)	Adolescent (17-20 jaar)
Emotionele verwarring	Schaamte	Regressie
Wendt zich vervroegd af van het gezin	Versterkte onzekerheid	Reactieformatie (bijvoorbeeld angst weg bluffen)
Vertoont vooral problemen als ouder(s) nieuwe relatie aangaat	Boosheid	Overmatige aanpassing
Zoekt elders steun	Legt schuld bij initiërende partij	Compensatie
Zet zich heftig af zonder compensatie	Versnelde losmaking van thuis	Rationalisatie
Sneller geneigd partij te kiezen, polarisatie	Verlies van ontzag, respect voor ouders	Ontkenning/verdringing
Verandering in eigen ontluikende seksualiteit, sneller of afhoudender	Aanpassingsproblemen	Polarisatie
Risico op horizontale relatievorming tussen ouder(s)-kind	Minder toezicht van ouders op de jongere	
Minder sociale controle op het kind	Sneller afglijden	
Sneller kans op afglijden		

In sommige gevallen zijn de negatieve gevolgen voor een kind dat met een scheiding te maken krijgt minder erg, omdat de scheiding de vijandigheid en de ruzies, die ouders vaak binnenshuis hebben, vermindert. De relatieve rust die een scheiding met zich mee kan brengen kan in deze gevallen juist positief zijn voor kinderen. In 70% van de scheidingen is er echter geen sprake geweest van veel conflicten in het huwelijk. Kinderen in deze gezinnen kunnen meer moeite hebben om zich aan te passen aan de nieuwe situatie (Feldman, 2016).

Naast mogelijke gevolgen die een scheiding kan hebben voor een jongere, hebben jongeren een aantal taken die hen te wachten staan wanneer ouders scheiden:

- *Begrijpen van de scheiding*: een kind begrijpt een scheiding pas wanneer hij begrijpt wat het voor hemzelf en de gezinsleden betekent. Dit begrip ontwikkelt zich stapje voor stapje, afhankelijk van de leeftijd van het kind. Jongeren zullen met een grotere afstand terugkijken op de scheiding, de gebeurtenissen evalueren en er lessen uittrekken voor het eigen leven;
- *Strategisch terugtrekken*: een kind moet leren om zijn eigen leven te kunnen leiden en plezier te maken en dat het op school niet hoeft te piekeren over hoe het thuis gaat. Op die manier gaat de last van de scheiding niet boven de kracht van het kind uit;
- *Omgaan met het verlies*: kinderen leiden een dubbel verlies tijdens een scheiding: het verlies van het intacte gezin en het verlies van de ouder die vertrekt. Met name het verlies van de vertrekkende ouder ervaren kinderen vaak als een afwijzing en kan de ontwikkeling van een positief zelfbeeld in de weg staan;
- *Omgaan met gevoelens die de scheiding oproept*: voor kinderen kan het een opgave zijn om gevoelens te herkennen en ermee om te leren gaan. Gevoelens van boosheid en schuld zijn bekende gevoelens die naar voren komen tijdens een scheiding;
- *Accepteren dat de scheiding permanent is*: vaak duurt het lang voordat kinderen accepteren dat een scheiding definitief is en voor de rest van hun leven zal duren. Jongeren proberen nogal eens om hun ouders bij elkaar te brengen;
- *Een eigen kans wagen in de liefde*: opgroeiende kinderen hebben uiteindelijk ook de taak om zelf intieme banden aan te gaan en liefde te leren geven en nemen. Voor kinderen van gescheiden ouders is dit bijna altijd moeilijk en verwarrend (Van Swet, 2003).

Kinderen die een scheiding meemaken blijken vooral in de eerste twee jaar na de scheiding aanpassingsproblemen aan de nieuwe situatie te hebben. In de periode direct na de scheiding vertonen zowel jongens als meisjes vaak angst, verdriet, boosheid, een

verminderde concentratie op school en slaapproblemen. Of en wanneer kinderen problemen krijgen hangt af van een aantal factoren, de scheiding op zichzelf leidt meestal niet tot langdurige problemen. Het zijn de gebeurtenissen die eraan voorafgingen en die erop volgen die invloed hebben op langdurige problemen. Chronische conflicten tussen ouders vormen daarbij de belangrijkste risicofactor. Wanneer een scheiding de kwaliteit van de familierelaties aantast vormt ook dit een risicofactor (Ince & Verheijden, 2015).

2.2.3 Ouders

Ouders kunnen erg in beslag worden genomen door de scheiding. Het is een lastige fase vol onzekerheden waarin het belangrijk is dat de ouders hun kinderen en het gezin niet uit het oog verliezen. Ouders moeten veel regelen op verschillende gebieden: emotioneel, relationeel, psychologisch, pedagogisch, financieel, materiaal en juridisch (Richtlijnen jeugdhulp en jeugdbescherming, 2017). Hoe kinderen reageren op de scheiding van hun ouders is afhankelijk van veel factoren. Een belangrijke factor is de manier waarop kinderen begeleid worden door hun ouders, zowel tijdens als na de scheiding (Feldman, 2016). Ouderlijk gezag is de plicht en het recht om een minderjarig kind op te voeden en te verzorgen (Wet & Recht Juristen, z.d.). Sinds 1 maart 2009 is de Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding van kracht. Daarmee is het verplichte ouderschapsplan ingevoerd waarin ouders afspraken moeten vastleggen over hun minderjarige kinderen wanneer ze scheiden. Deze moeten ze maken vóór de echtscheidingszaak voor de rechter komt. Ouders worden op deze manier verplicht na te denken over de consequenties van de scheiding voor hun kinderen en om goede afspraken te maken die direct toepasbaar en voor de toekomst zijn (Echtscheiding-Wijzer, z.d.)

2.2.4 Gescheiden gezinnen

Bijna negen op de tien mannen en vrouwen gaan in de toekomst na hun scheiding weer een samenwoonrelatie aan en vormen op deze manier een nieuw gezin. De kans dat jongeren te maken krijgen met een samengesteld gezin is dus groot. Voor kinderen kan het lastig zijn om in een nieuw samengesteld gezin te leven, omdat de rollen en verantwoordelijkheden van elk gezinslid onduidelijk kunnen zijn. Schoolkinderen doen het echter verrassend goed in vergelijking met adolescenten die meer moeite hebben om zich aan te passen (Feldman, 2016).

2.2.5 Hulp na de scheiding

De vraag van de gemeente ligt bij het inzetten op preventieve ondersteuning. Meisjes blijken na een scheiding meer behoefte aan hulp te hebben dan jongens. Daarnaast is de leeftijd waarop de scheiding plaatsvindt in het leven van de jongeren van invloed op de mate van

behoefte aan hulp. Wanneer de scheiding op latere leeftijd plaatsvindt, is de behoefte aan hulp groter. Ook de mate van ouderlijke conflicten is van invloed; hoe meer conflicten er tussen ouders bestaan, hoe meer behoefte aan hulp jongeren hebben in het praten over de situatie. Het gegeven of ouders wel of geen nieuwe relatie aangaan blijkt geen invloed te hebben op de behoefte aan hulp (Van Aller, Groen, Langezaal & De Vroege, 2011).

De beste resultaten van interventies gericht op jongeren worden bereikt wanneer deze binnen de eerste twee jaar na de scheiding plaatsvinden. Daarnaast wordt de hoogste effectiviteit bereikt bij kinderen in de leeftijd van 9 tot 12 jaar. Het merendeel van de interventies is dan ook gericht op de basisschoolleeftijd, terwijl er ook jongeren in de leeftijd van 12-18 te maken krijgen met een scheiding. De ondersteuning is het meest effectief wanneer deze bestaat uit maximaal 10 bijeenkomsten en de bijeenkomsten een gemiddelde duur van 60 tot 75 minuten hebben (Anthonijsz, Spruijt & Zwikker, 2015).

Individuele ondersteuning is gericht op het persoonlijk functioneren van de mens. Bij individuele ondersteuning wordt gewerkt vanuit autonomie en het ontwikkelvermogen van de cliënt. De begeleiding sluit aan bij de specifieke vragen en behoeften van de cliënt. Uitgangspunten zijn hierbinnen dat de cliënt zelf kiest voor de begeleiding en zijn eigen verantwoordelijkheid neemt in zijn ontwikkelingsproces (Marnix onderwijscentrum, z.d.).

Het blijkt dat het werken in een groepssetting een positief effect en een aantal voordelen heeft. Ten eerste werkt dit meer efficiënt ten opzichte van een individueel gerichte benadering. Daarnaast is een scheiding een beangstigende en onbekende situatie voor het kind. Wanneer deze in een groep met lotgenoten een interventie aangeboden krijgt, normaliseert de ervaring en kan het ondersteuning bieden. Een scheiding brengt als laatste ook moeilijk bespreekbare onderwerpen met zich mee. Kinderen blijken makkelijker te kunnen praten in een groep met lotgenoten dan in een één-op-één gesprek met een hulpverlener (Anthonijsz, Spruijt & Zwikker, 2015).

In een samenvatting over de inhoud van verschillende programma's zijn de belangrijkste elementen:

- Het verwerken van gevoelens over de scheiding;
- Omgaan met gevoelens en praten over de gevoelens;
- Helpen aanpassen aan de nieuwe situatie (school, gezin);
- Ondersteuning bieden om verdriet te voelen en te verwerken;
- Realisatie over het feit dat scheidingen veel voorkomen, dat kinderen dus niet de enige zijn in deze situatie;
- Stimulatie om het zelfbeeld verder te ontwikkelen: kinderen zijn niet verantwoordelijk voor de scheiding van de ouders (Spruijt & Kormos, 2014, in Ince & Verheijden, 2015).

Het enige programma dat landelijk aangeboden wordt, door het Nederlands Jeugdinstituut als voldoende onderbouwd beschouwd wordt en geschikt is voor jongeren in de leeftijd van 13-17 jaar is Zandkastelen! (Anthonijsz, Spruijt & Zwikker, 2015). Het Zandkastelenprogramma is preventief en wordt aangeboden om kinderen van ouders in scheiding extra aandacht te geven om op die manier een begin te maken aan het verwerkingsproces. Omdat kinderen van verschillende leeftijden vragen om een andere benadering, wordt er een onderscheid gemaakt tussen twee leeftijdsgroepen. Voor jongeren vanaf 13 zijn de thema's die behandeld worden: zicht krijgen op de eigen identiteit, keuzes maken voor de toekomst, stemmingswisselingen, beginnende verliefdheid, aangaan relaties, afzetten ouders, persoonsontwikkeling en vriendschappen. Het Zandkastelenprogramma kan ook individueel gegeven worden. Ouders worden daarnaast ook actief betrokken (Zandkastelen, z.d.).

Voor kinderen ouder dan 12 bestaan er meer bekende programma's op landelijk niveau, echter zijn deze door het Nederlands Jeugdinstituut niet als voldoende onderbouwd beschouwd. Voor de volledigheid worden deze hieronder toch benoemd:

- KIES (Kinderen in Echtscheiding Situatie);
- OKEE-begeleidingstraject;
- Ouderschap blijft: CJG module;
- Villa Pinedo, de plek voor jongeren met gescheiden ouders (Ince & Verheijden, 2015).

2.2.6 Online ondersteuning

In de jeugdsector bieden steeds meer hulpverleners online hulp aan omdat het gebruik van internet drempelverlagend blijkt te werken. Participanten ervaren meer eigen regie en waarderen de mogelijkheden van digitale omgevingen. Daarnaast liggen voordelen in de flexibiliteit, anonimiteit en besparing van tijd en kosten. Er bestaan verschillende vormen van online hulpverlening, uiteenlopend van lichte steun tot therapie. Er bestaat online informatievoorziening, welke de lichtste vorm van online ondersteuning is. Er wordt informatie geboden over een probleem waar jongeren en/of ouders mee zitten. Onbegeleide zelfhulp houdt in dat de hulpvrager een meer actieve inzet heeft. Hieronder vallen geautomatiseerde gesprekspartners, zelftests en 'serious games'. Daarnaast is er lotgenotencontact via bijvoorbeeld openbare fora of een chatroom. Hierbij kijkt vaak een professionele hulpverlener mee om te waken voor ondeskundige of averechtse hulp. Ook is er vraag en antwoord via online contact; een meer interactieve manier wanneer iemand contact legt, begeleide zelfhulp en online therapie (Nederlands Jeugdinstituut, 2015).

2.2.7 Docenten

Voor het merendeel van de minderjarige jongeren geldt dat zij een groot deel van de dag op school doorbrengen. Docenten kunnen daarom een belangrijke, maar bescheiden rol spelen voor jongeren. Gezien dit onderzoek zich richt op de doelgroep jongeren, die een groot gedeelte van de dag doorbrengen op school, zijn docenten een belangrijke factor in het signaleren van problemen waar jongeren mee kampen en in eventuele ondersteuning hierin. In een open brief aan docenten die Villa Pinedo (2014) heeft gepubliceerd, schrijven scheidingskinderen wat leraren voor hen kunnen doen. Een belangrijke taak van een docent is om het kind echt te zien, met alles wat hij met zich meedraagt. Door ze persoonlijke aandacht te geven kunnen ze ervoor zorgen dat een kind zich veilig voelt op school, door te vragen hoe het écht met ze gaat en een luisterend oor te bieden.

Docenten kunnen op school de problemen niet oplossen, maar het is al voldoende wanneer een docent zich beschikbaar opstelt en steun kan bieden wanneer dit nodig is. Begrip tonen en het kind het gevoel geven dat het er mag zijn ondanks alle problemen. Extra persoonlijke aandacht hoeft niet altijd over de scheiding te gaan, een neutraal praatje over het weekend volstaat ook. Doordat docenten het kind regelmatig zien is het belangrijk om aandachtig naar het kind te luisteren en op deze manier ook verontrustende signalen op te pikken (Tremio, 2017).

2.2.8 Bestaand aanbod gemeenten

In de gemeente Overbetuwe is er weinig aanbod voor jongeren gericht op scheidingen. Door te kijken hoe dit aanbod verdeeld is in andere gemeenten wordt een overzicht gecreëerd van aanbod dat mogelijk gebruikt zou kunnen worden in Overbetuwe en inzicht of dit probleem zich voordoet in meerdere gemeenten. In de gemeente Venray is het ondersteuningsaanbod bij (vecht)scheidingen onderverdeeld in drie categorieën: kinderen, ouders en gezinnen. Omdat dit onderzoek zich zal richten op de leeftijd van 12 tot 23 wordt alleen het aanbod rondom deze doelgroep meegenomen. Het aanbod is onderverdeeld in individuele- of groepsbehandeling en wordt merendeels gegeven door particuliere organisaties. Van de negen verschillende programma's zijn er vijf geschikt voor jongeren boven de 12 jaar. Het algemene doel is voornamelijk om de scheiding een plaats te geven in het leven van de jongeren en leren om te gaan met emoties en verliesgevoelens tijdens en na de scheiding. Dit wordt aangeboden middels individuele behandeling (2), lotgenotengroep (2) en een spel- en praatgroep van KIES (Gemeente Venray, 2017).

Wanneer er gekeken wordt naar het aanbod van de gemeente Haarlemmermeer, Zuid-Kennemerland en IJmond blijkt dit divers te zijn. Er worden verschillende

ondersteuningsmogelijkheden aangeboden, zoals te zien is in bijlage 2. In het algemeen kan gezegd worden dat het aanbod rondom hulp bij scheidingen in de verschillende gemeenten vergelijkbaar is. Het aanbod is voornamelijk gericht op ouders en/of jongere kinderen. Als argument staat vaak benoemd dat ‘vooral voor jonge kinderen een scheiding een ingrijpende gebeurtenis is’. In tabel 1 (p. 17): thuiswonende scheidingskinderen naar leeftijdsgroep, is af te leiden dat veruit het hoogste percentage scheidingskinderen tussen de 5-14 jaar ligt. Dit zou mogelijk een verklaring kunnen zijn voor het hogere aanbod voor de leeftijdsgroep jonger dan 12 jaar. In het algemeen gaat de hulp aan kinderen/ jongeren over ervaringen en gevoelens delen. Vaak in de vorm van een lotgenotengroep of coaching op groeps- of individueel niveau (R. Paulissen, persoonlijke communicatie, 5 februari 2018). Wanneer er naar het aanbod gekeken wordt, is kenmerkend dat het lastig is om concrete projectgroepen of bijeenkomsten te vinden gericht op jongeren. Er zijn wel een aantal programma's beschikbaar die geschikt zijn voor de leeftijdscategorie 12-18 jaar, maar deze zijn minimaal. Online kan er ook een aanbod gevonden worden, door bijvoorbeeld Villa Pinedo. Zij bieden internethulpverlening voor kinderen van gescheiden ouders en particuliere trainingen voor ouders. Er is bij het Nederlands Jeugdinstituut geen informatie over de effectiviteit van het programma bekend, behalve dat het als voldoende onderbouwd wordt aangeduid (Anthonijsz, Spruijt & Zwikker, 2015).

2.2.9 Conclusie probleemanalyse

Uit de probleemanalyse is gebleken dat hulpvragen met betrekking tot scheidingsproblematiek voor zowel ouders als hun kinderen direct worden opgeschaald naar de tweedelijnszorg en de nulde en eerste lijn hierbij overgeslagen worden. Een verklaring hiervoor is dat er voor jongeren te weinig ondersteuningsmogelijkheden in de nulde- en eerstelijnszorg in de gemeente Overbetuwe zijn wanneer zij te maken hebben met scheidingsproblematiek. Wanneer er breder gekeken wordt, valt op dat niet alleen gemeente Overbetuwe een zeer beperkt aanbod heeft voor jongeren vanaf 12 jaar. Andere gemeenten, zoals Venray, Haarlemmermeer, Zuid-Kennemerland en IJmond, hebben ook een zeer beperkt aanbod voor jongeren vanaf 12 jaar. Een verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat de grootste leeftijdsgroep van kinderen tussen 5 en 14 ligt wanneer ouders gaan scheiden (CBS, 2008 & S&G, 2010, in Anthonijsz, Spruijt & Zwikker, 2015). Echter blijkt uit literatuur dat er ook jongeren zijn waarvan ouders op latere leeftijd scheiden en de scheiding gevolgen kan hebben voor de jongere. Op landelijke schaal blijkt dat er weinig ondersteuningsaanbod beschikbaar is, er is slechts één programma dat voldoende onderbouwd is. Daarnaast zijn er enkele verschillende programma's die beschikbaar zijn, maar dit zijn er ten opzichte van het aanbod voor kinderen jonger dan 12 jaar bijzonder weinig (4) (Ince & Verheijden, 2015).

Scholen hebben een belangrijke taak om problemen te signaleren, echter vinden docenten het lastig om signalen te herkennen. Hierbij zijn meer handvatten nodig om leerlingen beter te kunnen begeleiden. Docenten hebben echter wel een belangrijke rol voor leerlingen onder andere omdat een docent het kind regelmatig ziet. Het is belangrijk om naar het kind te luisteren en hierdoor ook verontrustende signalen op te pikken (Tremio, 2017). Jongeren zijn in deze periode van hun leven veel bezig met leeftijdsgenoten, zij maken dezelfde ontwikkelingen door als zichzelf en hebben daardoor het gevoel beter begrepen te worden. Het feit dat lotgenotengroepen goed werken en deze vorm van ondersteuning veelal opgenomen is in de beschikbare programma's is dan ook geen verrassing. Ondanks dat jongeren in deze leeftijdsperiode bezig zijn met uit te vinden wie ze als persoon willen zijn en ontdekken wat hen uniek maakt, willen ze tegelijkertijd niet anders zijn dan hun leeftijdsgenoten. Dit wordt opgemerkt in de praktijk en onderschreven in de literatuur. Dit kan verklaren waarom het moeilijk is om jongeren te bereiken om deel te nemen aan ondersteuningsaanbod.

De opdrachtgever is geïnteresseerd in een passend ondersteuningsaanbod voor jongeren om op deze manier eerder hulp in te zetten op een laagdrempeliger niveau. Hiermee hopen ze te bereiken dat de problemen die jongeren ervaren zo min mogelijk escaleren, waardoor in de eerste plaats jongeren geholpen zijn en in de tweede plaats ook dure tweedelijnszorg verminderd kan worden. Er bestaan enkele interventies voor jongeren ouder dan 12, waarvan uitgezocht kan worden of deze aansluiten bij de vraag van de jongeren. Er is één voldoende onderbouwde interventie in de leeftijd van 13 tot 17 jaar, het Zandkastelenprogramma. De resultaten van het onderzoek kunnen worden vergeleken met de vorm en inhoud van het Zandkastelenprogramma.

2.3 Probleemstelling

2.3.1 Onderzoeksdoelstelling

Het doel van dit onderzoek is kennis en inzicht verkrijgen over welke wensen en behoeften jongeren in de gemeente Overbetuwe hebben om passend ondersteund te worden bij problemen die ze ervaren ten gevolge van de scheiding van hun ouders. Hiermee wil de gemeente een ondersteuningsaanbod voor jongeren creëren dat aansluit bij de wensen en behoeften van jongeren. Liefst preventief, zodat zoveel mogelijk voorkomen wordt dat de problemen escaleren en er niet meteen opgeschaald hoeft te worden naar (dure) tweedelijns zorg.

2.3.2 Onderzoeksvraag

Hoe kunnen jongeren in de gemeente Overbetuwe passend ondersteund worden bij problemen die ze ervaren ten gevolge van de scheiding van hun ouders?

2.3.3 Deelvragen

- Wat zijn de wensen en behoeften van jongeren gericht op ondersteuning rondom gevolgen van scheidingsproblematiek?
- Op welke manier kunnen jongeren ondersteund worden bij problemen die ze ervaren ten gevolge van scheiding van hun ouders?
- Hoe kunnen jongeren gestimuleerd worden om deel te nemen aan ondersteuningsaanbod gericht op scheidingen?

2.3.4 Verantwoording onderzoeksvraag en deelvragen

Gekozen is om het onderzoek te richten op kennis die- en inzicht dat er voor nodig is om jongeren te ondersteunen bij de problemen die ze ervaren ten gevolge van de scheiding van hun ouders. Uit de probleemanalyse bleek dat jongeren een duidelijk onderbelichte doelgroep zijn binnen de gemeente Overbetuwe, zowel uit documenten van de gemeente als uit interviews met betrokkenen. Echter blijkt uit de praktijk en uit de literatuur dat deze doelgroep met problemen kampt en de ondersteuning hierbij mist. Binnen de gemeente Overbetuwe is er een verandering gaande waarin ze van aanbodgericht naar vraaggericht werken willen gaan. Het onderzoek richten op de leefwereld van jongeren sluit aan bij deze verandering en de wens van de gemeente. Door de leefwereld van jongeren te onderzoeken kan een ondersteuningsvorm aangeboden worden die aansluit bij de wensen en behoeften van jongeren.

De deelvragen beantwoorden op systematische wijze de hoofdvraag. Om te weten wat er nodig is om jongeren te kunnen ondersteunen in de problemen die zij ervaren zijn er verschillende aspecten belangrijk. De wensen en behoeften richten zich op de inhoud van ondersteuning. Het 'hoe' in de tweede deelvraag richt zich op de vorm van de ondersteuning die jongeren als prettig ervaren. Daarnaast is een probleem dat de jongeren door de gemeente moeilijk bereikt kunnen worden, terwijl de zichtbaarheid en bereikbaarheid van hulp een belangrijke factor is. Hierop richt de laatste deelvraag zich.

H3. Methode van onderzoek

In dit hoofdstuk wordt de manier waarop het onderzoek is verricht uiteengezet en verantwoord. De theoretische kennis over het onderzoeksonderwerp is in de probleemanalyse verworven. Door een combinatie van kwalitatief en kwantitatief praktijkonderzoek is ook de praktische kennis verworven die nodig is om antwoord op de onderzoeksvraag te krijgen.

3.1 Onderzoeksbenadering

Om binnen de gemeente Overbetuwe een veranderingsproces in gang zetten moest er eerst gekeken worden naar de huidige praktijksituatie, dit is gedaan middels een beschrijvend onderzoek. De praktijksituatie is in kaart gebracht door te kijken naar de huidige processen, ervaringen van medewerkers en jongeren en bepaalde ontwikkelingen binnen andere gemeenten. Het doel van beschrijvend onderzoek is om een thema in kaart te brengen. In dit geval ging het om een beschrijving van de wensen en behoeften met betrekking tot passende ondersteuning voor jongeren die problemen ervaren ten gevolge van de scheiding van hun ouders (Van der Donk & Van Lanen, 2015).

Er is gekozen voor een combinatie van kwalitatief en kwantitatief onderzoek. Het onderzoeksdoel vroeg om gedetailleerde informatie met betekenis, waarbij voor de verzameling van data gekozen is voor het interview, een methode met een open karakter, passend bij kwalitatief onderzoek. De respondent geeft hierbij een inbreng in eigen bewoording. Omdat dit veel tijd vraagt en hiermee niet voldoende respons bereikt werd, is ervoor gekozen om deze data aan te vullen door middel van kwantitatief onderzoek, in de vorm van een vragenlijst met open en gesloten vragen, waarbij een groot aantal respondenten aan het onderzoek deelnamen (Van der Donk & Van Lanen, 2015).

3.2 Participanten

Voor dit onderzoek is gekozen voor jongeren in de leeftijd van 12 tot 23 jaar, de leeftijd die in de ontwikkelingspsychologie als 'adolescentie' wordt aangeduid. Uit het beleidsplan Sociaal Domein van de gemeente Overbetuwe (2017) is gebleken dat jongeren een onderbelichte doelgroep zijn binnen de jeugdhulp, in het bijzonder jongeren tussen de 16 en 23 jaar. Daarnaast is uit eigen literatuuronderzoek gebleken dat het landelijke aanbod vooral gericht is op kinderen van basisschoolleeftijd.

De respondenten van de interviews zijn geselecteerd door middel van de reputatiemethode, waarbij is uitgezocht wie goed op de hoogte is van het onderwerp scheidingen (Van der Donk & Van Lanen, 2015). De opdrachtgevers zijn gevraagd mogelijke respondenten aan te dragen vanuit hun professionele netwerk en zij zijn vervolgens door de

onderzoekers benaderd om deel te nemen aan het onderzoek. Daarnaast hebben de onderzoekers in het eigen netwerk gezocht en daaruit zijn twee respondenten geschikt gebleken.

In totaal zijn er zes respondenten bereid gevonden mee te werken aan de interviews. Twee participanten zijn geworven via het jongeren netwerk Arnhem, één respondent via de maatschappelijk werker gekoppeld aan de gemeente Overbetuwe, één respondent via het Raayland College te Venray en twee respondenten uit het netwerk van de onderzoekers. Eén respondent was jonger dan 16, maar ouder dan 12, waardoor het noodzakelijk was dat zowel een gezaghebbende ouder/verzorger als de respondent schriftelijke toestemming gaven. De onderzoekers hebben een begeleidende brief voor zowel de jongeren als de ouders opgesteld om op die manier uitleg te kunnen geven. Jongeren van 16 jaar of ouder hebben alleen zelf een schriftelijke toestemmingsverklaring ondertekend voor het deelnemen aan het interview.

Daarnaast is er een vragenlijst ontworpen. De respondenten voor de vragenlijst zijn via sociale media geworven. In totaal waren er 49 reacties op deze vragenlijst waarvan 41 respondenten vrouw zijn en 8 respondenten man zijn. Het verschil in leeftijd loopt van 17 jaar tot en met 23 jaar. Er is geen zicht op waar deze personen vandaan komen en welke achtergrond zij hebben omdat de vragenlijst volledig anoniem was vanwege het beladen onderwerp en om de privacy te waarborgen. Voor de vragenlijst was het niet nodig toestemmingsverklaringen te laten ondertekenen, dit maakte het invullen van de vragenlijst laagdrempeliger voor de respondenten.

3.3 Procedure van onderzoek

Het onderzoek volgt de cyclus van praktijkonderzoek. Nadat alle voorbereidende fasen waren voltooid begon de verzamelfase (Van der Donk & Van Lanen, 2015). Tijdens de *verzamel* fase is op basis van de verzamelde literatuur en de gegevens uit de probleemanalyse een interviewleidraad ontwikkeld, middels het stappenplan voor het ontwerpen van een instrument. Deze heeft de basis heeft gevormd voor de interviews. De interviews zijn uitgevoerd met de respondenten, waarin beide onderzoekers een actieve rol hebben gehad. De interviews zijn verdeeld onder de onderzoekers, waarbij één onderzoeker het interview heeft geleid en de ander aanvullingen kon geven. De interviews werden opgenomen zodat dit later getranscribeerd kan worden. Dit vergroot de transparantie van het onderzoek en daarmee de betrouwbaarheid. Omdat de respons op de interviews erg laag was is ervoor gekozen om de interviews aan te vullen met data uit een gestructureerde vragenlijst. De vragenlijst is gebaseerd op hetzelfde instrument voor dataverzameling als de interviewleidraad.

De verzamelde data is *geanalyseerd*, hierbij is gebruik gemaakt van een analyse aan de hand van categorieën (Van der Donk & Van Lanen, 2015). Vanuit het datatranscript is het interview opgedeeld in waardevolle tekstfragmenten. Deze fragmenten kregen één of meerdere codes toegekend, waarbij vanuit drie verschillende perspectieven is gekeken (wat, wie en hoe). Binnen deze perspectieven waren vooraf codes opgesteld, gebaseerd op de literatuur en beroepspraktijk. De codes richtten zich op centrale begrippen waarmee de deelvragen konden worden beantwoord. Het toekennen van codes is gedaan in een excel-document, waardoor uiteindelijk een narratieve analyse uitgevoerd kon worden (Van der Donk & Van Lanen, 2015). Voor de analyse van de open vragen van de vragenlijst, is de methode 'horizontaal vergelijken' toegepast, zodat er een rode draad in de antwoorden gevonden kon worden. De gesloten vragen van de antwoorden zijn geanalyseerd middels beschrijvende statistiek waaruit verschillende grafieken en diagrammen zijn gekomen. Deze zijn automatisch gegenereerd door Google Forms, het programma waarin de online vragenlijst is opgesteld. De resultaten vormden een antwoord op de deelvragen. Het antwoord op de onderzoeksvraag is geformuleerd in de *conclusie* van het onderzoek.

Het laatst gedeelte van het praktijkonderzoek betreft rapporteren en presenteren (Van der Donk & Van Lanen, 2015). Gedurende het hele onderzoek is er gewerkt aan het creëren van draagvlak door regelmatig te overleggen met de opdrachtgevers, hen te betrekken in de voortgang en keuzes te bespreken. Daarnaast is er met meerdere betrokkenen in het werkveld contact geweest waardoor er aandacht is gekomen voor het onderzoek. Hierdoor is bereikt dat veranderingen ook daadwerkelijk doorgevoerd worden door de betreffende mensen en binnen de organisatie. Enkele medewerkers van het SKT zijn hiervoor verantwoordelijk gemaakt. Daarnaast werd het handelen van de onderzoekers gereflecteerd door kritisch te zijn ten opzichte van elkaar, vanuit zowel de onderzoekers, de opdrachtgevers en de begeleidende docent en werden de uitgevoerde onderzoeksactiviteiten geëvalueerd aan het einde van het onderzoek (Van der Donk & Van Lanen, 2015).

3.4 Meetinstrumenten

Om herkenbare en bruikbare conclusies te kunnen trekken is ervoor gekozen om gebruik te maken van de methode van dataverzameling 'bevragen', specifiek voor het interview. Tijdens een interview kon gedetailleerde informatie verkregen worden, waarbij zicht gekregen kan worden op informatie die niet direct waarneembaar was zoals motieven en opvattingen. Deze manier van dataverzameling sluit aan bij de kwalitatieve aanpak van het onderzoek (Van der Donk & Van Lanen, 2015). Hoewel er in de literatuurstudie meermaals naar voren kwam dat lotgenotencontact bevorderend werkt en de kans groter was dat respondenten

meer vertellen in een groepsgesprek dan wanneer er individueel bevraagd werd, is er toch gekozen voor individueel bevragen. Het onderzoek richt zich op een gevoelig onderwerp, het feit dat niet alle respondenten elkaar kennen kon voor onveiligheid in de groep zorgen. In een groepsgesprek zouden de respondenten mogelijk beïnvloed kunnen worden door groepsdruk, waarmee de antwoorden niet meer betrouwbaar zouden kunnen zijn. Door te bevragen kon zicht gekregen worden op informatie die niet direct waarneembaar was, waardoor er heel gericht informatie kon verzameld worden (Van der Donk & Van Lanen, 2015). Het interview betreft een semigestructureerd interview, waarbij de vragen vast stonden maar waar de onderzoeker de mogelijkheid had om door te vragen en de respondent de mogelijkheid had om op onderwerpen in te gaan. Hierdoor werd er inzicht verkregen over de voor de respondent belangrijke aspecten van het onderzoeksthema (Van der Donk & Van Lanen, 2015).

Alvorens de respondenten bevraagd zijn, is er een stappenplan voor het maken van een instrument gevolgd (zie bijlage 4). Op deze manier zijn de vragen voor het interview op systematische wijze opgesteld. In het stappenplan zijn de thema's gebaseerd op de deelvragen. De belangrijkste onderwerpen hierin zijn wensen en behoeften, manier van ondersteuning en deelname aan ondersteuningsaanbod. De sub-thema's geven een specifiek aspect weer van de belangrijkste thema's, gebaseerd op de probleemanalyse en de literatuurstudie. Een aantal van deze factoren, die in de praktijk of de literatuur effectief zijn gebleken, werden getoetst door deze aspecten op te nemen in het interview. Enkele andere aspecten werden uitgevraagd omdat is gebleken dat hier onvoldoende kennis over is.

- *Ondersteuningsaanbod*: vanuit de literatuur is bekend waar de inhoud van verschillende programma's zich in grote lijnen op richten, echter omdat de gemeente vraaggericht wil werken was het belangrijk uit te zoeken waar de behoefte van jongeren ligt op de inhoud van ondersteuning.
- *Netwerk*: uit de praktijk bleek dat waardevolle personen uit het netwerk van de jongeren de scheiding op bepaalde vlakken kunnen helpen verlichten of de mate van onrust juist konden verhogen. Vooral het verlichten van de gevolgen is een aspect dat in dit onderzoek onderzocht is zodat deze als helpende factor ingezet kon worden.
- *Vorm ondersteuning*: omvat het wie, wat, waar, wanneer en hoe van de ondersteuning. Omdat de gemeente vraaggericht wilde werken was het van belang uit te zoeken wat de behoefte van jongeren waren rondom de vorm van ondersteuning.

- *Begeleiding ouders*: hoe kinderen reageren op de scheiding is afhankelijk van een aantal factoren, waaronder de manier waarop kinderen begeleid worden door hun ouders (Feldman, 2016).
- *Rol school*: voor het merendeel van jongeren geldt dat zij een groot deel van de dag op school doorbrachten. De school en daarbij horende medewerkers zoals docenten, vertrouwenspersonen en decanen konden dus een belangrijke rol spelen (Tremio, 2017).
- *Lotgenotencontact*: vanuit literatuuronderzoek is bekend dat een scheiding een beangstigende en onbekende situatie voor het kind is, lotgenotencontact kan de ervaring van een scheiding normaliseren en ondersteuning bieden.
- *Internethulpverlening*: er blijken enkele voordelen te zijn aan online ondersteuning, waarbij er verschillende vormen mogelijk zijn.
- *Motivatie*: gezien jongeren uiteindelijk zelf de keuze moeten maken om deel te nemen aan ondersteuning is dit een belangrijk aspect om te bevragen en om rekening mee te houden binnen de opzet van ondersteuning.
- *Werving*: een deel van het probleem ligt bij het bereiken van jongeren. De tot nu toe ingezette middelen werken onvoldoende, wat hierin wel werkt is onbekend.

Het interview was opgebouwd uit een inleiding, kern en slot. Tijdens de inleiding heeft de onderzoeker kennis gemaakt met de respondent, waarbij hij het thema introduceerde. Er werden inleidende vragen gesteld om de respondent op zijn gemak te stellen en zodat de onderzoeker een beeld kreeg van de respondent, zijn huidige situatie, hoe hij de scheiding ervaren heeft en welke gevolgen deze voor hem gehad hebben. In de kern zijn vragen gesteld die belangrijk waren in het kader van de onderzoeksvraag. De vragen hebben zich globaal gericht op drie aspecten; inhoud van ondersteuning, vorm van ondersteuning en motivatie. Tijdens het slot van het interview heeft de respondent de ruimte gekregen om opmerkingen te geven naar aanleiding van het gesprek. De respondent was vrij om vragen te stellen tijdens het interview en had de ruimte om aan te geven wanneer hij vragen liever niet wilde beantwoorden. De onderzoeker heeft uitgelegd hoe de data zou worden verwerkt en dat de resultaten, wanneer wenselijk, teruggekoppeld werden naar de respondent (eventueel via de betrokken maatschappelijk werker) (Van der Donk & Van Lanen, 2015).

Om op een snelle manier een grote groep respondenten te benaderen is ervoor gekozen om naast het interview een vragenlijst in te zetten (zie bijlage 6) (Van der Donk & Van Lanen, 2015). De vragenlijst begint met een korte uitleg over het onderzoek, de vragenlijst en het belang van beide partijen (Migchelbrink, 2016). De vragenlijst werd gebaseerd op hetzelfde stappenplan voor het ontwerpen van een meetinstrument welke ook

voor de interviewleidraad was gebruikt. De vragenlijst bevatte zowel open- als gesloten vragen, hiervoor was gekozen omdat de beantwoording van de onderzoeksvraag kwalitatieve gegevens vereiste. Bij open vragen was de respondent geheel vrij in de beantwoording, deze zijn alleen geformuleerd wanneer het echt niet anders kan of als bewuste mogelijkheid om de respondent de mogelijkheid te geven iets te zeggen in zijn eigen woorden. Bij gesloten vragen moest de respondent kiezen uit vaste, vooraf geformuleerde antwoordmogelijkheden (Migchelbrink, 2016). Hierbij was het voor de respondent duidelijk wat voor soort antwoord verwacht werd en zag hij geen mogelijkheden over het hoofd (Brinkman & Oldenhuis, 2016). De antwoordmogelijkheden waren gebaseerd op het literatuuronderzoek en de praktijkanalyse. Gesloten vragen sluiten echter nooit helemaal aan op de werkelijkheid en de specifieke situaties van de respondent. Mening, gevoelens en situaties laten zich niet goed beantwoorden door een keuze uit een aantal antwoorden. Hiermee doet zich een validiteitsprobleem voor (Brinkman & Oldenhuis, 2016). Om dit zoveel mogelijk te verminderen is ervoor gekozen een aantal vragen als open vraag te stellen en bij de gesloten vragen de optie 'anders, namelijk...' toe te voegen waarin de respondent de mogelijkheid had zijn eigen antwoord in te vullen. In de vragenlijst is gebruik gemaakt van feitenvragen, opinievragen en vragen naar wensen of voorkeuren (Migchelbrink, 2016).

3.5 Analyse

In de analyse van de minder gestructureerde data vanuit het interview zijn de verhalen die de respondent vertelt gebruikt als uitgangspunt. Deze zijn opgemaakt in een datatranscript. Het transcript is opgedeeld in waardevolle tekstfragmenten. De fragmenten zijn weergegeven in een codeerbestand, welke codes heeft die vooraf bepaald zijn op basis van literatuur en geoperationaliseerd (zie bijlage 9). Van hieruit is op zoek gegaan naar gebeurtenissen, de manier waarop de respondent deze ervaren heeft en de betekenis die de respondent eraan geeft. Er is vanuit verschillende perspectieven geanalyseerd:

- Wat: de thema's die de respondent ter sprake bracht;
- Wie: is de verteller die aan het woord is of in het verhaal voorkomt, welke rol heeft deze persoon;
- Hoe: de manier waarop dit gedaan wordt en het perspectief van waaruit dit gedaan wordt (Migchelbrink, 2016).

Elk fragment heeft één of meerdere codes toegekend gekregen. Er zijn verschillende analysesets samengesteld, van waaruit nagegaan kon worden wat verschillende respondenten aangaven over bepaalde onderwerpen. Per deelvraag zijn verschillende

analysesets opgesteld (zie bijlage 10). Hiermee kon een rode draad gevonden worden die door overeenkomsten in de antwoorden duidelijk werd. Hiermee konden de deelvragen worden beantwoord. De codeerbestanden zijn opvraagbaar bij de onderzoekers.

De open vragen van de vragenlijst zijn geanalyseerd middels 'horizontaal vergelijken' (Van der Donk & Van Lanen, 2015). Alle antwoorden op eenzelfde vraag zijn bij elkaar gezet, waarna opzoek is gegaan naar opmerkelijke verschillen en overeenkomsten.

Voor het analyseren van de gestructureerde data is gebruik gemaakt van beschrijvende statistiek (Van der Donk & Van Lanen, 2015). De resultaten zijn uitgedrukt in aantallen en/of percentages, weergegeven in grafieken en staaf- of cirkeldiagrammen. Deze analyse werd automatisch gegenereerd door Google Forms, het programma waarin de vragenlijst online is opgesteld.

3.6 Validiteit en betrouwbaarheid

Validiteit en betrouwbaarheid gaan om het vertrouwen dat gesteld kan worden in de onderzoeksresultaten en de handelswijze van de onderzoekers (Migchelbrink, 2016). Validiteit draait om hetgeen te onderzoeken wat er onderzocht moet worden, waarbij de onderzoeksresultaten zo min mogelijk toevallige verstoringen bevatten. Bij het onderzoek wordt getracht de invloeden die de uitkomsten van het onderzoek bepalen, te herkennen en te beschrijven (Van der Donk & Van Lanen, 2015). Binnen kwalitatief onderzoek draait het begrip validiteit meer om de geloofwaardigheid. Er moet vertrouwen zijn in de resultaten die het onderzoek oplevert (Migchelbrink, 2016). Om de validiteit van het onderzoek zoveel mogelijk te waarborgen zijn er door de onderzoekers een aantal acties ondernomen. Doordat er is aangesloten bij een bestaand innovatieproject, sloot de aanpak van het onderzoek aan bij de wijze waarop de organisatie normaliter ontwikkelingen in gang zet, dit heeft de kans dat er daadwerkelijk actie wordt ondernomen naar aanleiding van het onderzoek vergroot. De keuzes die gemaakt zijn in de dataverzameling zijn overlegd met de opdrachtgevers en daarmee afgestemd op de werkwijze van de organisatie. Zo is er gekozen om de interviews aan te vullen met een online vragenlijst, waarbij onder anderen contact is geweest met een betrokkene vanuit het jongerenwerk binnen de gemeente om de vragenlijst op een manier te verspreiden die passend is bij de verspreiding zoals de gemeente dit normaliter aanpakt. Daarnaast zijn verschillende betrokkenen in het onderzoek van het probleem meegenomen evenals dat zij zijn uitgenodigd voor de presentatie van de resultaten van het onderzoek. Hiermee wordt draagvlak gecreëerd binnen de organisatie (Van der Donk & Van Lanen, 2015). De data zijn besproken met de opdrachtgevers om op deze manier interpretatie van de onderzoekers zoveel mogelijk te vermijden.

Daarnaast zijn de analyses die de onderzoekers hebben gedaan gecontroleerd door middel van een 'peer check'. Hierbij hebben de onderzoekers beide een interview gecodeerd waarna deze is gecontroleerd en besproken op verschillen van interpretatie. Hiermee is geprobeerd vast te stellen of het onderzoek een realistisch beeld geeft van de onderzoekssituatie en zijn subjectieve persoonsgebonden invloeden zoveel mogelijk voorkomen (Migchelbrink, 2016). De codes die aan de tekstfragmenten zijn toegekend, zijn geoperationaliseerd door middel van literatuur. De operationalisering bepaalt hoe een begrip wordt gemeten, hiermee zijn de codes op een eenduidige manier door de onderzoekers geïnterpreteerd (Migchelbrink, 2016). Daarnaast zijn deze gecontroleerd door de betrokken opdrachtgevers (deskundigencheck).

De externe validiteit van dit onderzoek is gering omdat de resultaten alleen betrokken kunnen worden de bevroagde personen binnen dit onderzoek. De onderzoeksresultaten konden nauwelijks worden generaliseerd binnen het onderzoek.

De betrouwbaarheid van een onderzoek draait om de kans dat een onderzoek dezelfde resultaten oplevert wanneer deze opnieuw wordt uitgevoerd (Van der Donk & Van Lanen, 2015). Het betreft het vertrouwen en de nauwkeurigheid in de werkwijze tijdens het onderzoek (Migchelbrink, 2016). Hoewel een praktijkonderzoek nauwelijks op identieke wijze is te herhalen, is binnen dit onderzoek zoveel mogelijk getracht de betrouwbaarheid te behouden (Carey, 2009, in Van der Donk & Van Lanen, 2015). Door specifiek te beschrijven welke stappen zijn ondernomen in de procedure van onderzoek (zie paragraaf 3.3) is het duidelijk wat er tijdens het onderzoek is gebeurd. Daarnaast kunnen alle ruwe data bij de onderzoekers worden opgevraagd (Migchelbrink, 2016). De onderzoekers hebben beide op dezelfde manier resultaten verzameld en daarbij dezelfde interviewleidraad gehanteerd om op deze manier de resultaten zoveel mogelijk te kunnen vergelijken. Doordat beide onderzoekers bij de interviews aanwezig waren, is de kans op vertekening verkleind (Migchelbrink, 2016). De onderzoekers hebben los van elkaar de datatranscripten beoordeeld en gecodeerd, om op deze manier de codes zoveel mogelijk valide te laten zijn en de resultaten betrouwbaarder.

Om de betrouwbaarheid en validiteit van dit onderzoek te vergroten is gebruik gemaakt van triangulatie op verschillende manieren. Dit zorgt ervoor dat de resultaten geloofwaardiger zijn (Migchelbrink, 2016). Brontriangulatie in de literatuur is toegepast door verschillende bronnen van het internet en daarnaast verschillende boeken te raadplegen. Daarmee zijn verschillende perspectieven verwerkt en zo is overeenstemming gevonden tussen de gegevens over het onderzoeksonderwerp (Migchelbrink, 2016). Triangulatie in de praktijk was niet mogelijk. Hoewel de resultaten verzameld zijn via interviews en vragenlijst

bij meerdere respondenten, zijn zij allen vanuit hetzelfde perspectief bevraagd. De respondenten zijn door verschillende betrokkenen, zoals de opdrachtgevers, de maatschappelijk werker voor jongeren in de gemeente Overbetuwe en de onderzoekers zelf, geselecteerd. Hierbij zijn jongeren gekozen die in de leeftijd tussen de 12 en 23 waren en waarvan bekend is dat ouders gescheiden zijn. Dit maakt dat de respondenten representatief zijn voor de doelgroep van dit onderzoek. Doordat de vragenlijst beschikbaar was voor iedereen, is het niet met zekerheid te zeggen dat al deze respondenten daadwerkelijk binnen de doelgroep vielen, dit kan de validiteit van het onderzoek op een negatieve manier beïnvloeden. Er is in de vragenlijst gevraagd naar de leeftijd van de respondent, waardoor deze risicofactor is verkleind (Van der Donk & Van Lanen, 2015). Resultaten verzamelen vanuit een ander perspectief was in het kader van de onderzoeksvraag niet van toevoegende waarde voor het onderzoek.

Dit onderzoek is uitgevoerd door twee onderzoekers, doordat deze beide een uitvoerende rol hebben gehad in de dataverzameling is de invloed, zoals het inkleuren van data door eigen ervaringen en meningen, die men als onderzoeker heeft op het verzamelen van resultaten zoveel mogelijk verkleind. Doordat de beide onderzoekers ervaring hebben met gescheiden ouders, vormde de inkleuring door eigen ervaringen een extra risico. Dit is zoveel mogelijk voorkomen door conclusies te bespreken met opdrachtgevers en bewustwording van deze inkleuring door de onderzoekers. Bij de interviews is daarom zoveel mogelijk doorgevraagd en is geprobeerd zo min mogelijk in te vullen (Van der Donk & Van Lanen, 2015). Methodische triangulatie is toegepast door het bestuderen van literatuur in combinatie met semigestructureerde interviews en het uitzetten van de online vragenlijst (Van der Donk & Van Lanen, 2015).

Omdat de vraagstelling betrekking heeft op beladen, dieperliggende onderwerpen is het niet mogelijk om absolute uitspraken te doen naar aanleiding van de resultaten (Brinkman & Oldenhuis, 2016).

H4. Resultaten

In onderstaand hoofdstuk worden de resultaten per deelvraag van zowel de online vragenlijst als de interviews beschreven. In totaal waren er 55 respondenten, waarvan 49 op de vragenlijst reageerden en zes respondenten zijn geïnterviewd. Een volledig overzicht van alle resultaten is op te vragen bij de onderzoekers. De respondenten zijn zowel mannen als vrouwen, waar ‘hij’ in dit hoofdstuk wordt benoemd kan ook ‘zij’ gelezen worden.

4.1 Deelvraag 1: wat zijn wensen en behoeften van jongeren gericht op ondersteuning rondom gevolgen van scheidingsproblematiek?

4.1.1 Wensen en behoeften inhoud ondersteuning

Ondersteuning wel of niet helpend

De meerderheid van de respondenten geeft in de vragenlijst aan dat ondersteuning helpend zou zijn (26 respondenten). Vier respondenten geven aan dat het misschien geholpen had waarvan één respondent zegt “mogelijk, al is het in mijn ogen niet nodig” en een ander “mogelijk met het verwerken en sneller doorgaan”. Daarnaast geven vijf respondenten aan dat ondersteuning nu niet meer helpend is of nodig is geweest. Ze geven wel aan dat enige vorm van hulp misschien wel behulpzaam was geweest. Zeven respondenten zeggen dat de scheiding te lang geleden is of hulp te laat is. Als laatste geven zeven respondenten concreet aan dat ondersteuning niet helpend zou zijn geweest.

Verhaal kwijt kunnen

Door twaalf respondenten wordt in de vragenlijst aangegeven dat ondersteuning zou kunnen helpen door je verhaal kwijt te kunnen, bijvoorbeeld “om mijn hart te kunnen luchten bij iemand die hetzelfde heeft meegemaakt”, “om bepaalde ervaringen als kind te bespreken”, “door met een buitenstaande partij te praten” en “fijn om met iemand te praten die geen mening heeft in het verhaal”. De gesprekspartner kan in dit geval ouders, een buitenstaande partij, het directe netwerk, een ervaringsdeskundige of leeftijdsgenoten zijn.

Ook geeft één respondent van de interviews aan dat ondersteuning zou kunnen zijn voor de afleiding zodat hij iemand heeft die er met hem over wilt praten en zegt dat het goed komt wanneer hij even niet om kan gaan met de scheiding of dat diegene zegt dat hij zich er niet zo veel van aan moet trekken. Eén respondent geeft aan dat het fijn is om met iemand te spreken zodat hij zijn verhaal gemakkelijk kwijt kan, hij zijn gevoelens niet wegstopt, dat hij tegen iemand kan zeggen dat hij boos is op zijn ouders, hoe hij tegen de situatie aankijkt of dat hij bang is voor wat komen gaat. Eén respondent geeft aan ondersteuning te willen om zo zijn hart te luchten of herkenning te zoeken

Emoties verwerken

Wanneer het op concrete (vooraf opgestelde) onderwerpen aan komt, geven respondenten aan ondersteuning te willen in het leren omgaan met gevoelens die de scheiding oproept (44,9%), verdriet te voelen en te verwerken (44,9%). Daarnaast wordt in de open vragenlijst-antwoorden genoemd dat ondersteuning kan helpen om de scheiding en bijkomende emoties te verwerken. Als voorbeeld wordt genoemd "ik mocht van mijn ouders niet open over zijn naar anderen en heb dus niet geleerd om emoties te uiten waar ik nu op latere leeftijd last van heb".

Eén respondent van de interviews geeft aan ondersteuning vooral op emotioneel gebied te willen. Hij denkt dat heel veel mensen met vragen en gevoelens zitten. Dit proces van het verwerken van emoties kan volgens hem versneld, ondersteund en/of versterkt worden. Wanneer hij de kans krijgt zijn emoties te uiten en het te delen dan haalt dat de spanning er voor hem af, dan lucht het op en ontlast het hem. Dan is het volgens hem makkelijker om door te gaan met zijn leven.

Omgaan met nieuwe situatie en praktische hulp

Respondenten geven in de vragenlijst aan dat zij behoefte hebben aan ondersteuning bij het omgaan met de nieuwe situatie en praktische hulp hierbij. 28,6% Geeft aan ondersteuning te willen in het contact dat hij met zijn ouders heeft, en 26,5% geeft aan behoefte te hebben aan aandacht aan de mogelijkheden die er zijn in het maken van keuzes rondom contact met ouders, wonen, feestdagen en afspraken. Verder wordt genoemd dat ondersteuning helpend zou zijn om te wennen aan een nieuwe gezinssituatie en de rol die je hebt in je gezin. Daarbij wordt bijvoorbeeld als reden aangegeven "omdat er andere mensen in mijn leven kwamen die zich met mijn opvoeding kwamen bemoeien".

Eén respondent van de interviews zou ondersteuning willen in wat je het beste zou kunnen doen bij de praktische gevolgen van een scheiding, waaronder bijvoorbeeld co-ouderschap; "omdat je dan een beetje zoekende bent en dat je dan ook niet precies weet bij wie je nou gaat wonen enzo. En dat het best veel verandert dus dan is het misschien wel fijn als er iemand is die dat een beetje begrijpt of die dan advies geeft". Eén respondent geeft daarnaast aan dat ondersteuning hem had kunnen helpen in het accepteren van de nieuwe situatie en hij geeft daarin als voorbeeld "sneller accepteren dat pap een nieuwe vriendin heeft".

Proces

In de interviews geeft één respondent aan ondersteuning te willen in de thuissituatie en dan voornamelijk de manier waarop de scheiding verliep. Hij wil duidelijkheid krijgen in wat je kan

verwachten (van bijvoorbeeld je ouders) en "natuurlijk ook weten dat er iemand is mocht het anders uitpakken". Hij wil het gevoel hebben er niet alleen voor te staan. Eén respondent had het fijn gevonden als iemand meer naar hem had gekeken. Daarin benoemt hij "meer gesprekken over hoe het nou was voordat mijn ouders gingen scheiden was fijn geweest want iedereen heeft het over de scheiding zelf en hoe erna maar niemand echt over het waarom ze gaan scheiden, wat het probleem nou is en hoe ik dat heb ervaren". Dit had hem meer rust in zijn hoofd gegeven en dan had hij zich meer op de toekomst kunnen richten.

Overig

Van de overige keuzemogelijkheden met betrekking tot inhoud van ondersteuning kiest 16,3% voor het weten dat je niet verantwoordelijk bent voor de scheiding van je ouders en je dit niet persoonlijk aantrekken. 16,3% kiest voor een idee krijgen over welke rol je thuis hebt en voor weten dat je niet de enige bent in deze situatie kiest 12,2%. Ook worden "als afleiding" en "uitleg wat er aan de hand is", "juridisch advies" en "het omgaan met je ouders als zij geen contact meer met elkaar willen" genoemd als extra opties. Ten slotte worden ook verschillende professionals of professionele instanties benoemd: cognitieve gedragstherapie, acceptance- and commitmenttherapy, individuele therapie, assertiviteitstraining, groepstherapie, een psycholoog en een orthopedagoog. Daarnaast wordt er ook drie keer aangegeven dat ondersteuning niet gewenst is of toen niet gewenst maar achteraf misschien wel helpend zou zijn geweest.

Daarnaast geeft één respondent in de interviews aan dat hij ondersteuning heeft gemist in de realisatie dat hij echt voor zichzelf moest kiezen.

4.1.2 Ondersteuning door school

De ondersteuning die school het beste kan bieden tijdens en na de scheiding wordt door de respondenten in de vragenlijst op veel verschillende manieren omschreven. Het tonen van begrip voor de situatie wordt het vaakst genoemd, tien keer. Dit wordt aangevuld met "voor mijn onregelmatigheden in leefomstandigheden", "tijdens de lessen wanneer de concentratie niet aanwezig is" en "als het niet lekker gaat dit accepteren". De beschikbaarheid van ondersteuning wordt acht keer aangegeven, met de uitleg "laten weten dat het mogelijk is om te praten, maar niet te opdringerig zijn om de leerling te laten praten", "ik denk dat een mentor of leerlingbegeleider moet laten merken dat ze de leerling zien en er voor ze zijn. Niks opdringen maar wel laten weten dat de deur altijd open staat als dat nodig is". Ook gesprekken worden acht keer genoemd, er wordt niet specifiek benoemd met welke persoon binnen de school het gesprek zou zijn. Het verschilt per respondent of de gesprekken regelmatig gepland worden met een initiatief vanuit school of op aanvraag van de respondent. Zowel "een luisterend oor", "rekening houden met de situatie" als "in de gaten

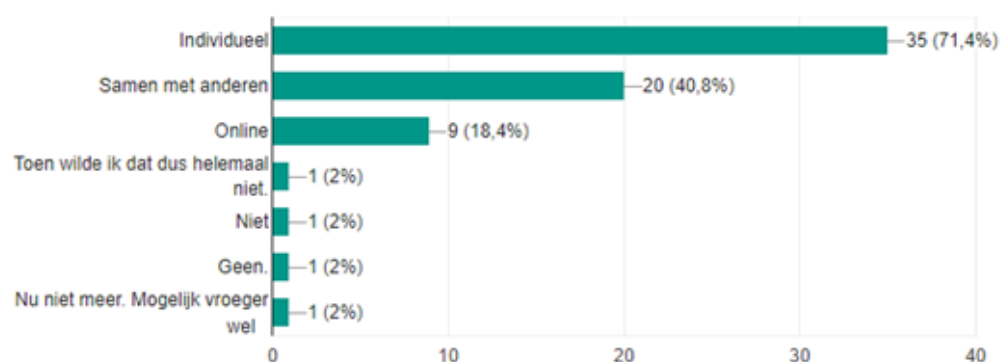
houden” en “ruimte” worden drie keer benoemd. Het geven van tijd, extra voorzieningen zoals “uitstel krijgen bij opdrachten” of “meer tijd bij tentamens” en aandacht worden twee keer benoemd door de respondenten.

De rol die school kan spelen in de ondersteuning is volgens de respondenten van de interviews vooral meer ruimte bieden aan de leerling en begrip te tonen voor de situatie. Dit kunnen ze doen door soepeler te zijn met toetsen en huiswerk of iets meer rust te bieden wanneer het thuis niet goed gaat. De school heeft daarnaast volgens de respondenten de taak om de leerling/student te monitoren in zijn welbevinden en te signaleren doordat bijvoorbeeld de mentor of studieloopbaanbegeleider regelmatig gesprekken voert met de leerling/student. Eén respondent geeft aan dat je door spanning en een mindere (mentale) aanwezigheid minder kunt gaan presteren op school. Hij geeft aan gezien te willen worden in dit proces en dat school hier een groot aandeel in kan hebben. Eén respondent geeft aan dat de band met en het vertrouwen in de mentor hierin een voorwaarde is en dat de mentor aandacht voor het gesprek moet hebben. Eén respondent is student op het HBO, waarbij hij aangeeft dat school vooral in praktische- en regelzaken moet ondersteunen, zoals wanneer er te weinig studiepunten dreigen gehaald te worden om naar het volgende leerjaar te gaan.

4.2 Deelvraag 2: op welke manier kunnen jongeren ondersteund worden bij problemen die ze ervaren ten gevolge van scheiding van hun ouders?

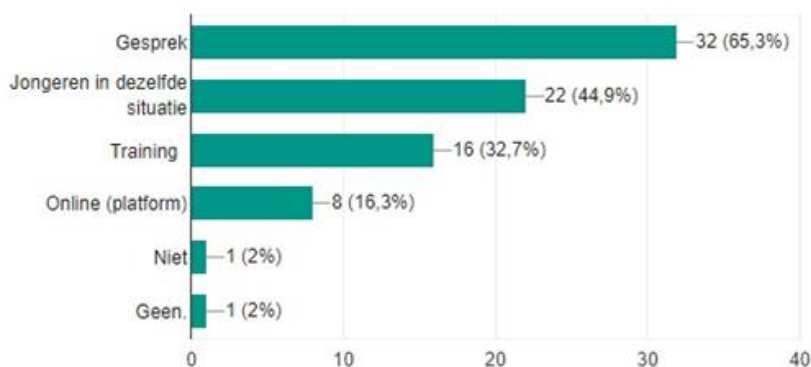
4.2.1 Vorm ondersteuning

De respondenten uit de vragenlijst geven in meerderheid aan ondersteund te willen worden in de vorm van individueel contact. ‘Samen met anderen’ en ‘online’ komen respectievelijk op de tweede en derde plaats. Vier respondenten geven aan geen ondersteuning te willen. Voor een volledig overzicht van de gekozen vormen van ondersteuning zie figuur 1 (p.40).

Figuur 1: vorm ondersteuning, waarbij de verticale as de vorm van ondersteuning betreft en de horizontale as het aantal jongeren

In de interviews geven drie respondenten de voorkeur aan individuele ondersteuning, waarvan twee respondenten ook ondersteuning in een groep prettig zouden vinden. Daarnaast geeft één respondent de voorkeur aan ondersteuning in een groep. Voor een volledig overzicht van de gekozen manieren van ondersteuning zie figuur 2 (p. 41).

Figuur 2: manier van ondersteuning, waarbij de verticale as de manier van ondersteuning betreft en de horizontale as het aantal jongeren

In de manier van ondersteuning had een gesprek volgens respondenten van de vragenlijst de voorkeur, waarna jongeren in dezelfde situatie volgt. Een training (oefening van dingen die je moeilijk vindt) komt op een derde plek en online werd het minst gekozen.

Respondenten van de interviews geven aan dat ze enerzijds gesprekken prettig vinden om gebeurtenissen en gevoelens te verwerken. Anderzijds geven ze aan dat een wandeling, activiteit of informele bijeenkomst een goede vorm zou zijn; “je hoeft het er niet per se over te hebben maar misschien gewoon iets leuks doen met z’n allen een keer. Dan komen de gesprekken vanzelf meestal wel “. Op deze manier is de lading van de bijeenkomst af, waardoor het laagdrempeliger wordt.

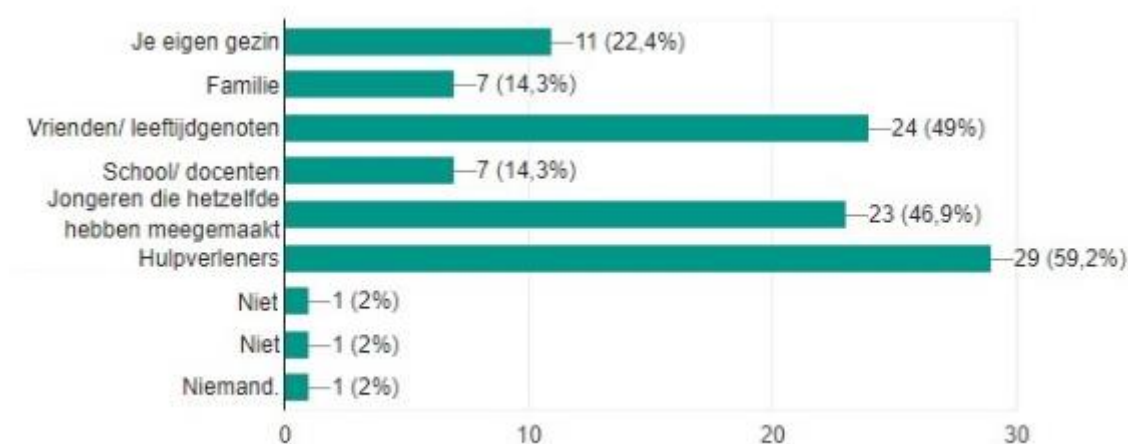
Ondersteuning via internet wordt door 34 respondenten van de vragenlijst niet als helpend ervaren; een ruime meerderheid. De reden “onpersoonlijk” wordt 12 keer genoemd, daarbij wordt aangegeven dat men “persoonlijk contact” liever heeft of nodig is wanneer het over persoonlijke problemen gaat of men emotie kwijt wil kunnen. “Oppervlakkig” wordt daarnaast vier keer aangegeven als reden dat ondersteuning via internet niet helpend is. Eén respondent omschrijft zijn reden als “omdat ik dan mijn emotie niet kan laten zien en het te ver van mij af staat”. Als suggestie wordt door één respondent gegeven “via internet afspreken om in real life te ontmoeten zou wellicht wel kunnen”. 11 Respondenten geven aan dat ondersteuning via internet wel helpend kan zijn, met name omdat dit laagdrempelig

is, dit wordt vijf keer aangegeven. Daarnaast wordt het als anoniem ervaren (drie keer) en is het altijd beschikbaar en “een plek om je verhaal kwijt te kunnen”.

Over online ondersteuning zijn de meningen van de respondenten van de interviews verdeeld. Drie respondenten geven aan dat zij online ondersteuning niet prettig vinden, zij vinden dit onpersoonlijk; “zit je zo tegen zo’n schermje te praten” en vinden het niet prettig dat je tegen een onbekend persoon je verhaal vertelt terwijl dit een belangrijk en persoonlijk verhaal in het leven van de respondent is. Eén respondent zegt “op internet kun je wel iets opzoeken maar of dat dan ook zo is, is ook maar de vraag. Dus voor mij is het beter om face-to-face te vragen dus echt met elkaar praten”. Drie respondenten geven aan dat online ondersteuning prettig zou kunnen zijn, de anonimiteit en ook de beschikbaarheid speelt hierin een rol. De vorm waarin er peer-to-peer support wordt geboden door bijvoorbeeld een buddy-systeem wordt door één respondent specifiek als positief benoemd. Daarnaast geeft één respondent aan dat het wenselijk is, maar alleen wanneer de respondent zijn verhaal kwijt wil, wanneer hij in een emotionele fase zit is persoonlijk contact wenselijker.

4.2.2 Wie kan ondersteuning bieden

Uit de vragenlijst blijkt dat de respondenten verdeeld zijn over door wie zij ondersteund willen worden, zie hiervoor figuur 3 (p. 42). Hulpverleners wordt het vaakst gekozen, waarna lotgenoten en vrienden/leeftijdsgenoten bijna evenveel zijn gekozen. Het eigen gezin, familie en school/docenten worden beduidend minder gekozen.

Figuur 3: door wie ondersteuning, waarbij de verticale as de 'wie' beantwoordt en de horizontale as het aantal jongeren betreft

Er worden door de respondenten van de interviews verschillende suggesties gegeven over de persoon die ondersteuning zou moeten bieden. Vier respondenten geven aan dat

ondersteuning uit het eigen netwerk gewenst is, door bijvoorbeeld vrienden, familie of broer/zus, iemand die hij goed kent en vertrouwd. Daarnaast worden het buurtteam, een buitenstaander die de respondent niet kent genoemd; “iemand die neutraal is en die er niet veel van weet of iemand van school die je wel kent maar die niet in je familie zit”.

4.2.3 Rol netwerk in ondersteuning

Belangrijke mensen in de omgeving van de jongeren kunnen verschillende rollen spelen. In de vragenlijst worden verschillende aspecten aangegeven. Het meest genoemde aspect is in gesprek gaan met de respondent (12 keer). In dit gesprek worden doelen aangegeven als het delen van de situatie, relativeren van de gebeurtenissen en het verwerken van de situatie en gevoelens. Daarna worden luisteren (11 keer), het bieden van afleiding (zes keer) en begrip tonen voor de situatie (zes keer) het meest genoemd, waarbij een neutrale houding vaak genoemd wordt (vijf keer). Daarnaast verwachten respondenten van belangrijke mensen uit het netwerk dat ze hen rust kunnen geven. Het bieden van steun en vertrouwen is een antwoord dat doorlopend gegeven wordt. Het netwerk kan emoties aanspreken door erover te praten met de respondent en de respondent hiermee om te leren gaan door bijvoorbeeld “gevoelens in perspectief te plaatsen”. Twee keer wordt het loslaten van de verantwoordelijkheid genoemd als rol die belangrijke mensen kunnen spelen. Het geven van adviezen wordt één keer aangegeven. Respondenten geven aan dat ze meegenomen willen worden in het proces en willen begrijpen wat er gebeurt. Drie respondenten geven aan dat de belangrijke mensen uit het netwerk geen rol kunnen spelen, waarvan één respondent aangeeft dat hij “liever dingen bespreekt met iemand die hij niet kent”.

Van de interviews geeft één respondent aan dat hij van zijn familie verwacht dat zij hem uit de situatie halen en een rustig en veilig moment bieden. Eén respondent geeft daarnaast aan dat zijn vrienden en familie hem goed hebben kunnen helpen door veel te praten over hoe alles ging en wat men ervan vond.

Over de rol die specifiek de ouders in de ondersteuning zouden kunnen spelen wordt genoemd dat ouders met respect met elkaar omgaan, de rol van ouder moeten blijven waarmaken, ze een luisterend oor moeten bieden, begrip moeten tonen, op de hoogte houden van de ontwikkelingen in de scheiding(procedure) en daarnaast moeten ze de kinderen buiten ruzies en regelzaken houden. Zeven respondenten geven aan dat ze van hun ouders in de ondersteuning niks willen.

4.2.4 Frequentie ondersteuning

Op de vraag hoe vaak de respondenten van de vragenlijst ondersteund willen worden, wordt voornamelijk gezegd 'wanneer ik daar behoefte aan heb', één keer per week of één keer per

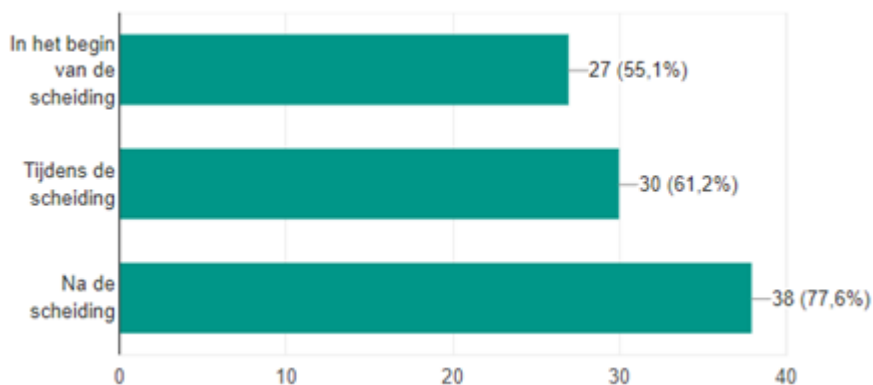
maand. Voor een volledig overzicht van de gegeven antwoorden zie figuur 4 (p. 44). Respondenten van de interviews geven verschillende antwoorden. Twee keer wordt genoemd dat een frequentie van eens in de week prettig zou zijn, op die manier kan er voldoende ontladen worden zonder dat gevoelens opgekropt gaan worden. Ook wordt er aangegeven om eens per maand of eens in de drie weken ondersteuning te krijgen, zodat er wel regelmaat in zit, maar de ondersteuning niet te vaak is.

Figuur 4: frequentie van ondersteuning

4.2.5 Wanneer ondersteuning

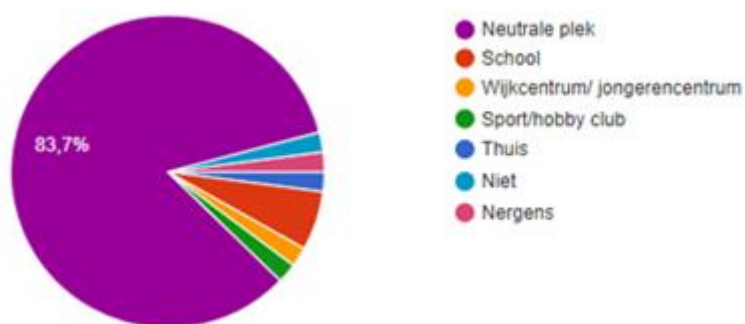
Wanneer men ondersteund wil worden ligt dicht bij elkaar. Na de scheiding is het meest opgegeven in de vragenlijst, omdat de respondenten meerdere antwoorden konden aanvinken duidt dit erop dat zij in meerdere fasen ondersteund willen worden (zie figuur 5, p. 45). De antwoorden zijn bij de interviews verdeeld. Vijf respondenten geven aan dat het na de scheiding wenselijk is, waarvan er twee respondenten aangeven het prettig te vinden dat de ondersteuning al voor de scheiding begint, zodat deze het gehele proces door kan lopen. Eén respondent geeft aan dat tijdens de scheiding wenselijk is; “tijdens is het gewoon echt heel spannend”.

Figuur 5: wanneer ondersteuning, waarbij de verticale as de gewenste periode weergeeft en de horizontale as het aantal jongeren

4.2.6 Locatie ondersteuning

Voor de locatie van ondersteuning kiest een overgrote meerderheid van de respondenten van de vragenlijst voor een neutrale plek, drie mensen kiezen voor school en voor de sport/hobbyclub, het wijkcentrum/jongerencentrum en thuis wordt allemaal één keer gekozen. Voor een volledig overzicht van de gewenste locatie voor ondersteuning zie figuur 6 (p. 45). Een informele sfeer blijkt onder de respondenten uit de interviews belangrijk te zijn; er wordt drie keer benoemd dat een wandeling maken of iets leuks doen goed kan werken. Daarnaast worden suggesties gedaan als op het terras of een openbare ruimte. De respondenten geven aan dat thuis niet wenselijk is, een buurthuis of school zouden wel kunnen. Op school is het gewenst om in een afgesloten ruimte te kunnen zijn, waarbij er geen andere mensen aanwezig zijn of binnen komen die niet met de ondersteuning te maken hebben.

Figuur 6: locatie ondersteuning

4.2.7 Lotgenotencontact

Een ruime meerderheid van de respondenten van de vragenlijst staat positief tegenover het praten met jongeren die hetzelfde hebben meegemaakt, namelijk 29 respondenten. Enkelen

daarvan geven voorwaarden zoals “als er een goede klik is tussen die jongere en mij is het een goede hulp”, “wanneer ik diegene persoonlijk ken lijkt het me wel fijn” en “als dit georganiseerd en gestructureerd wordt, zodat er een duidelijk doel achter zit, zal dit effectiever zijn en voor mij makkelijker”. De redenen die respondenten geven waarom zij er positief tegenover staan zijn het delen van ervaringen, niet de enige zijn, elkaar tips kunnen geven, iemand weet wat je meegemaakt hebt. 11 Respondenten geven aan dat zij geen behoefte hebben aan deze ondersteuning of staan er negatief tegenover. Zij geven als reden dat er geen behoefte aan is, er een sterk eigen netwerk is of niet iedereen hetzelfde heeft meegemaakt. 5 respondenten geven aan niet te weten of zij dit prettig vinden en vier respondenten geven aan dat ze het vroeger wel zinvol hadden gevonden, maar inmiddels niet meer omdat bijvoorbeeld “de situatie gaat niet meer veranderen en ik ben uit huis”.

Daarnaast geven vier respondenten van de interviews aan dat ondersteuning in een groep met ‘gelijkgestemden’, waarmee jongeren die hetzelfde hebben meegemaakt worden bedoeld, als prettig ervaren zou worden. Door het contact met lotgenoten voelen ze zich meer begrepen en meer geaccepteerd. Er is een bepaald vertrouwen doordat men hetzelfde heeft meegemaakt. De erkenning is fijn; “jij ziet mij en mijn gevoel”. Daarnaast is de drempel om situaties te bespreken minder hoog. Door één respondent wordt peer-to-peer support door een bekende als helpend ervaren. Eén respondent zegt dat lotgenoten contact hem fijn zou lijken om zijn gevoelens te uiten en dingen te zeggen zonder dat hij het idee heeft dat hij anders is, zich moet schamen of niet wordt geaccepteerd.

4.2.8 Ondersteuning door ervaringsdeskundige

Ook geeft een ruime meerderheid van de respondenten van de vragenlijst aan dat iemand die zelf gescheiden ouders heeft en ook veel kennis heeft over scheidingen (een ervaringsdeskundige) helpend zou kunnen zijn (35 respondenten). Er worden verschillende redenen gegeven over de toegevoegde waarde die het kan hebben; herkenning en begrip worden het vaakst aangegeven, respectievelijk zes en vier keer. Het voorbereiden op nieuwe situaties en wat er komen gaat wordt drie keer aangegeven. Het delen van ervaringen en het gevoel te hebben niet alleen te zijn met deze gevoelens en ervaringen wordt beide twee keer aangegeven door de respondenten. Overige redenen zijn steun, aansluiting en het geven van hoop. Eén respondent geeft aan dat een vriend helpend zou zijn omdat deze vertrouwd is. Tien respondenten geven aan dat een ervaringsdeskundige niet helpend zou zijn en geven hiervoor reden aan als “niet echt behoefte aan”, “soms heb je meer nodig, zoals hulpverlening” of “ik zou het irritant vinden als een hulpverlener mijn verhaal aan die van hem of haar zelf zou terugkoppelen”. Twee respondenten geven aan het vroeger wel te hebben gewild, maar nu niet meer.

Eén respondent van de interviews zegt een ervaringsdeskundige niet nodig te hebben gehad omdat hij met zijn zus kon praten die in dezelfde situatie zat. Als hij enig kind zou zijn of niemand had om het mee te bespreken dan zou hij dit wel opzoeken en fijn vinden. Daarnaast wordt door één respondent aangegeven dat een ervaringsdeskundige als prettig ervaren zou worden; “die heeft het ook meegemaakt en die kan mij er alles over vertellen ofzo. Hoe dat het allemaal een beetje gaat of je kunt er dan gewoon over praten zo van hoe ging het bij jou of hoe is het nu na een paar jaren”.

4.3 Deelvraag 3: hoe kunnen jongeren gestimuleerd worden om deel te nemen aan ondersteuningsaanbod gericht op scheidingen?

4.3.1 Motivatie voor ondersteuning

Redenen om ondersteuning te krijgen of te vragen kunnen onderverdeeld worden in verschillende categorieën. De grootste categorie is het verwerken van gevoelens; “als ik merk dat ik te veel last heb van het verdriet”, “als je gevoelens opkropt”, “om de gevoelens waarmee ik zit een plek te kunnen geven en de verantwoordelijkheid en de zorgen los te laten”, “angsten en emoties” en “als ik merk dat het niet goed met me gaat en ik er zelf aan onder doorga/ niet meer uit kom” wordt meermaals benoemd. Verwerking wordt hierin ook een aantal keer benoemd; “als ik merk dat de scheiding mijn leven nog te veel beïnvloedt” of “de scheiding een plek geven”.

Ook gevolgen van de scheiding is een grote categorie. Meermaals wordt benoemd wanneer het de respondent belemmert in zijn dagelijks functioneren of functioneren op school. Daarnaast worden ook aspecten benoemd zoals “aanpassen aan de nieuwe situatie”, “financiële moeilijkheden”, “stukgelopen relaties”, “onrust” en “op het moment dat de scheiding ook via/bij mij wordt uitgevochten, of als mijn gesteldheid (schoolresultaten, slaap, gezondheid) eronder zou gaan lijden”.

De laatste categorie betreft het netwerk. Deze is tweeledig, enerzijds geven de respondenten aan gestimuleerd te worden door het aanraden van mensen uit het netwerk: “als iemand anders heel erg gaat aandringen, vooral mijn moeder”, “ik zou het zelf niet gevraagd hebben, dat had de omgeving moeten regelen voor mij” of “als mensen het aanraden, het is soms moeilijk om die stap te zetten”. Anderzijds wordt benoemd dat men juist gestimuleerd zou worden om mee te doen aan ondersteuning wanneer hun netwerk onvoldoende steun kan geven “ouders die geen hulp kunnen bieden”, “als ik niet met mijn ouders zou kunnen praten over dingen die ik graag anders heb”, “ik heb het altijd erg moeilijk gehad om tussen mijn ouders in te staan. Dit geeft veel stress en angst. Hier had ik toen misschien wel wat hulp bij kunnen gebruiken” en “tegenvallende cijfers/situaties waar je niet

met je ouders over kunt of wilt praten". Ten slotte geven drie respondenten aan geen ondersteuning te willen.

In de interviews geven alle respondenten aan dat de motivatie om deel te nemen aan ondersteuning vooral intrinsiek is. Twee respondenten geven als reden om gevoelens te uiten en dingen te zeggen "het helpt als je dingen bespreekbaar maakt, niet gaat opkroppen". Eén respondent voegt daaraan toe dat het fijn is dat hij dit kan doen zonder dat hij het idee heeft dat hij anders is, zich moet schamen of niet wordt geaccepteerd. Daarnaast geeft hij aan dat ondersteuning op school nodig is omdat hij minder zal kunnen gaan presteren doordat er spanning is en met hij met zijn gedachten minder aanwezig is. Eén respondent geeft aan dat er in een scheidingsproces veel dingen veranderen voor de respondent, toen dit net gebeurde was hij "zoekende en wist niet precies bij wie hij ging wonen". Wanneer er dan iemand is die dit begrijpt of kan adviseren zou dit helpend zijn.

De respondenten geven in de vragenlijst aan vooral gemotiveerd te kunnen worden door intrinsieke motivatie, autonomie is hierbij een belangrijk punt, deze wordt door zes respondenten benoemd. Enkele voorbeelden zijn "wanneer ik niet verplicht word door iemand en ik zelf de keus krijg om eraan mee te doen en er zelf het nut van in zie dat het me zal helpen" en "alleen als je persoonlijke motivatie hebt omdat je ergens tegenaan loopt". Zeven respondenten geven daarnaast aan dat het netwerk een rol speelt in het motiveren om ondersteuning te krijgen, een vorm van excentrieke motivatie. Vrienden worden vier keer benoemd en familie twee keer. De overige opties zijn "als begeleiding zou aangeven dat het beter lijkt als er ondersteuning komt" of "ik was/ben nogal koppig dus ik zou nooit uit mezelf hulp gevraagd hebben of meteen aanvaard hebben. Een beetje aandringen zou een prima zet in de goede richting geweest zijn". Ook emotionele aspecten spelen een rol volgens de respondenten.

Er worden ook helpende factoren genoemd. Het ervaren van veiligheid is hierbij een centraal thema, waarbij respondenten aangeven "door te zien dat er meer mensen in dezelfde situatie zitten en dat er geen schaamte ligt in vragen om hulp", "wanneer iemand me zou zien en aandacht zou geven, gevoel dat ik belangrijk ben", "wanneer ik een goeie klik heb met degene die mij ondersteunt en mij serieus neemt", "als het vertrouwd voelt" en "als het meer gebeurt. En dat dat bekend is". Daarnaast zijn een persoonlijke benadering, spelvorm en het inzien van de voordelen aspecten die helpend kunnen zijn in het motiveren voor ondersteuning. Drie respondenten geven aan niet gemotiveerd te kunnen worden voor ondersteuning.

Eén respondent van de interviews geeft aan dat het helpend zou zijn als waardevolle personen uit het netwerk de respondent naast zijn intrinsieke motivatie ook zouden

motiveren door bijvoorbeeld aan te sporen om hulp te zoeken of samen naar bijeenkomsten te gaan. Vertrouwen en een gevoel van veiligheid ervaren zijn aspecten die helpend zijn om gemotiveerd te worden; “vertrouw je diegene, weet je dat diegene het niet door gaat vertellen en weet je vooraf al dat diegene je advies kan geven”. Wanneer er een “informele, chille sfeer” ontstaat is de drempel om deel te nemen lager voor de respondenten, de laagdrempeligheid is voor twee respondenten een helpende factor om deel te nemen aan ondersteuning. Eén respondent geeft aan dat wanneer de ondersteuning normaal zou worden gemaakt, wanneer het taboe er vanaf gaat, het makkelijker is om deel te nemen aan ondersteuning. De respondent wil niet anders zijn dan anderen en wil geen vragen van bekenden wanneer ze informeert naar mogelijkheden voor ondersteuning. Ook wordt transparantie van de inhoud van de ondersteuning genoemd als factor die positief kan meespelen in de motivatie.

4.3.2 Jongeren bereiken voor ondersteuning

Van de respondenten uit de vragenlijst blijkt 47% niet te weten waar ze informatie over ondersteuning zouden kunnen krijgen. Daarbij geeft één respondent aan “toen ik acht was zeker niet, nu zou ik internet denken”. 51 % Van de respondenten geeft aan wel te weten waar zij informatie kunnen krijgen over ondersteuning. Een aantal respondenten geeft de mogelijkheden die zij kennen aan, het internet wordt het vaakst genoemd: 19 keer. Daarop volgt de huisarts met negen keer en school met acht keer. Ook worden hulpverlening genoemd, in verschillende termen, en het eigen netwerk, bijvoorbeeld “misschien andere leeftijdsgenoten vragen”.

Uit de interviews blijkt dat respondenten niet altijd weten waar zij informatie voor ondersteuning zouden kunnen krijgen, “de zichtbaarheid hiervan ontbreekt” geven twee respondenten aan. De overige respondenten geven aan dat zij informatie zouden kunnen krijgen via hulpverlening, mentor of vertrouwenspersoon op school, flyers of posters en via internet. De manier waarop respondenten graag informatie zouden willen krijgen en waarmee de jongeren te bereiken zijn, is volgens de respondenten online (via websites, een WhatsApp/chat of sociale media), via de mentor, flyers of iemand die beschikbaar is voor vragen. Dit zou kunnen op school of sportverenigingen geeft één respondent aan. Twee respondenten geven aan dat het belangrijk is om vragen te kunnen stellen, omdat deze bij het lezen van informatie over ondersteuning bijna altijd opkomen, het is dan fijn als iemand deze kan beantwoorden. Dit kan door een chatmogelijkheid op een website over ondersteuning aan te bieden of iemand te benaderen die je vragen beantwoordt. De respondenten geven in de vragenlijst voornamelijk aan via school (mentor, docenten, leerlingbegeleider) (65,3%) en online (57,1%) informatie te willen krijgen over ondersteuning.

Daarnaast worden mail (14,3%), facebook (10,2%) en flyers (10,2%) genoemd. Als overige opties worden ook de huisarts, hulpverleners, een begeleider thuis, werk, in het echt en 'niet' genoemd.

H5. Conclusies en discussie

5.1 Conclusies

In deze paragraaf zal antwoord gegeven worden op de deelvragen en de onderzoeksvraag. De respondenten bevatten zowel mannen als vrouwen, waar 'hij' staat geschreven kan ook 'zij' gelezen worden.

5.1.1 Deelvraag 1: Wat zijn de wensen en behoeften van jongeren gericht op ondersteuning rondom gevolgen van scheidingsproblematiek?

Uit de resultaten blijkt dat jongeren ondersteuning als helpend ervaren. In de ondersteuning willen jongeren graag hun verhaal kwijt kunnen. Daarnaast willen ze leren omgaan met gevoelens die de scheiding met zich meebrengt, wat aansluit op één van de taken die jongeren hebben na de scheiding van hun ouders. Het kan voor jongeren moeilijk zijn om gevoelens te herkennen en hiermee om te gaan (Van Swet, 2003). Ook willen jongeren het verdriet dat de scheiding oproept verwerken. Logischerwijs hangt dit samen met het feit dat een groot deel van de jongeren aangeeft dat de scheiding verdriet heeft losgemaakt. Dit kan verklaard worden doordat jongeren een verlies moet verwerken. Naast dat zij een intact gezin verliezen, verliezen ze ook de vertrekkende ouder (Van Swet, 2003). Belangrijk is dat jongeren in de ondersteuning erkenning krijgen voor het gevoel dat zij ervaren, wat een eerste stap vormt in de acceptatie van het gevoel. Dit moet opgenomen worden in de ondersteuning, samen met een vorm waarin zij leren om te gaan met de gevoelens en het verwerken van het verdriet.

Het contact met ouders blijkt voor jongeren daarnaast een belangrijk aspect om mee te nemen in de ondersteuning. Loyaliteit, een onvoorwaardelijke maar onzichtbare verbondenheid tussen ouder en kind, is een aspect in de ontwikkeling van jongeren dat maakt dat zij het ingewikkeld kunnen vinden om contact met ouders op een prettige manier te laten verlopen (Hoogsteder & de Vriese, 2012). Wanneer jongeren loyaliteit naar de ene ouder uiten, doen zij de andere ouder tekort en andersom. De jongeren moeten een balans leren vinden tussen tijd, aandacht en liefde die zij aan beide ouders willen geven (Kind en echtscheiding, z.d.). Omdat jongeren na een scheiding in een loyaliteitsconflict kunnen verzeilen, is het van belang om hen hierin te ondersteunen, waardoor zij leren om op een manier de loyaliteit te uiten naar de beide ouders, die voor de jongeren prettig is. Daarnaast zijn de mogelijkheden die er zijn in het maken van keuzes rondom de gevolgen gericht op wonen, feestdagen en afspraken belangrijke inhoudelijke aspecten voor jongeren in de ondersteuning. Omdat er voor jongeren veel veranderd en zij goed kunnen nadenken over het proces en de gevolgen van een scheiding, is het van belang om de praktische gevolgen

die een scheiding voor jongeren met zich meebrengt mee te nemen in de ondersteuning. Jongeren hebben hierin een stem, vanaf 14-jarige leeftijd mogen zij zelfs meedenken over de inhoud van het ouderschapsplan.

De rol die school kan spelen in de ondersteuning ligt vooral in het geven van ruimte en begrip voor de situatie. Dit kunnen zij doen door soepel om te gaan met huiswerk, toetsen en beschikbaarheid van ondersteuning te laten blijken aan de jongeren. Regelmatig extra aandacht in de vorm van een gesprek zodat de jongeren zich gezien voelen, waarmee zij tegelijkertijd ook door de docent gemonitord kunnen worden, is al voldoende. Tegelijkertijd krijgt de docent een signalerende rol. Hoewel een docent de problemen niet kan oplossen, is het meestal al voldoende wanneer hij zich beschikbaar opstelt en steun kan bieden wanneer dit nodig is. De extra aandacht hoeft niet altijd te gaan over de scheiding, maar kan er zich ook op richten het kind te laten weten dat hij er mag zijn ondanks alle problemen (Tremio, 2017). Dit betekent dat de school geen uitgebreide inhoudelijke ondersteuning hoeft te bieden, maar een rol speelt waarin zij vooral de voortgang van de jongeren op zowel schoolniveau als sociaal-emotioneel niveau moeten bewaken. Dit vraagt van docenten/mentoren om op een informele manier betrokken te zijn bij de jongeren, waarbij ze de ruimte aan de jongeren laten om zelf een keuze te maken in de vervolgstappen. Tevens betekent dit dat docenten op de hoogte moeten zijn van ontwikkelingen rondom de situatie van de jongere, scheidingen en het ondersteuningsaanbod.

Al met al kan gezegd worden dat jongeren gebaat zijn bij en behoefte hebben aan ondersteuning op verschillende gebieden, waardoor de ondersteuning inhoudelijk moet bestaan uit verschillende thema's.

5.1.2 Deelvraag 2: Op welke manier kunnen jongeren ondersteund worden bij problemen die ze ervaren ten gevolge van scheiding van hun ouders?

Uit de resultaten blijkt dat jongeren enerzijds veel behoefte aan individuele ondersteuning hebben. Deze ondersteuning sluit aan op de individuele behoefte en hulpvraag van de jongeren (Marnix onderwijscentrum, z.d.). Daarnaast kan gezegd worden dat jongeren een hoger gevoel van veiligheid en vertrouwen ervaren doordat zij zich op zichzelf kunnen richten. Jongeren hebben bij individuele ondersteuning niet te maken met groepsprocessen waarin vergelijking en oordelen een rol spelen. Een scheiding kan extreme onzekerheid als gevolg hebben voor jongeren, waardoor de behoefte aan veiligheid en vertrouwen hoger is. Individuele ondersteuning komt tegemoet aan deze behoefte.

Anderzijds is er behoefte aan ondersteuning in een groep, wat een aantal voordelen heeft. Het werkt efficiënter en wanneer de ervaring van een scheiding in een groep gedeeld

wordt met lotgenoten, normaliseert deze en kan de groep ondersteuning bieden (Anthonijsz, Spruijt & Zwikker, 2015). Dit sluit aan bij het feit dat jongeren contact met lotgenoten als helpend ervaren. In dit contact kunnen zij ervaringen delen, hebben ze het gevoel niet de enige te zijn en daarnaast is herkenning hierbij een belangrijk aspect. Ze voelen meer begrip en hebben het idee dat zij meer geaccepteerd worden in de groep. Dit kan verklaard worden doordat schaamte en onzekerheid enkele van de gevolgen zijn die een scheiding met zich meebrengt voor jongeren (Nederlands Jeugdinstituut, z.d.-b). Evenals het feit dat jongeren niet anders willen zijn dan leeftijdsgenoten (Jonge Helden in de klas, z.d.). Hierdoor hebben zij een extra behoefte aan bevestiging en herkenning van de dingen die ze voelen in wat ze meemaken. Daarnaast blijken jongeren in een groep met lotgenoten makkelijker te praten over moeilijk bespreekbare onderwerpen (Anthonijsz, Spruijt & Zwikker, 2015). Het is dus niet vreemd dat een gevoel van veiligheid en vertrouwen een helpende factor in lotgenotencontact is, zoals blijkt uit de resultaten. Vertrouwen hebben in de gesprekspartner(s) en veiligheid in de groep zijn van belang om jongeren te laten delen wat op dat moment belangrijk is.

Door de verschillende behoeften in individuele- en groepsondersteuning van jongeren en de wens van de gemeente om vraaggericht te werken is het van belang een combinatie van individuele- als groepsondersteuning aan te bieden. Hierdoor kunnen jongeren zelf een keuze maken aan de vorm van ondersteuning waar zij behoefte aan hebben.

Het merendeel van de jongeren geeft aan online ondersteuning niet wenselijk te vinden omdat dit als onpersoonlijk wordt ervaren. Dit kan verklaard worden door het feit dat 70% van de communicatie tussen mensen verloopt via lichaamstaal. In online ondersteuning vindt er echter vooral verbale communicatie plaats (Nederlands Jeugdinstituut, 2015). De voordelen liggen echter bij de laagdrempeligheid, anonimiteit en continue beschikbaarheid. Het Nederlands Jeugdinstituut (2015) zegt hierover dat de anonimiteit juist bij maatschappelijk beladen problemen, zoals een scheiding, de laagdrempeligheid van online hulpverlening verhogen. Omdat jongeren kampen met een versterkte onzekerheid, schaamte en niet anders willen zijn dan leeftijdsgenoten, is het, ondanks de ervaren onpersoonlijkheid, wenselijk om ondersteuning ook online aan te bieden, juist voor de groep jongeren die de drempel om face-to-face hulpverlening te vragen te hoog vindt.

Jongeren geven aan dat zij ondersteuning willen krijgen wanneer zij daar behoefte aan hebben, waarbij de periode tijdens en na de scheiding belangrijk voor ze is. Hieruit kan enerzijds worden opgemaakt dat de beschikbaarheid van de ondersteuning een voortdurend karakter zou moeten hebben, waarmee ook tegemoet wordt gekomen aan de groeiende behoefte aan autonomie (Feldman, 2016). Anderzijds betekent dit voor het netwerk dat zij in

de periode tijdens en na de scheiding extra alert moeten zijn op de ontwikkeling van de jongere.

Er wordt door jongeren voorkeur gegeven aan een neutrale plek zoals een openbare ruimte of buurthuis om ondersteuning te krijgen. Een informele plek waarbij ook ruimte is voor een wandeling of een activiteit is hierbij helpend en werkt drempelverlagend. De behoefte van jongeren ligt dus bij een informele sfeer. Hierdoor zullen de jongeren zich veiliger voelen en eerder geneigd zijn deel te nemen aan ondersteuning.

Uit de resultaten blijkt dat jongeren het liefst ondersteuning krijgen van hulpverleners, waarna vrienden/leeftijdsgenoten volgen. Jongeren maken zich zorgen of ze zich wel normaal voelen en gedragen (Jonge Helden in de klas, z.d). Dit kan verklaren waarom ze aangeven het liefst ondersteuning te krijgen door hulpverleners. Tegelijkertijd worden vrienden/leeftijdsgenoten als vertrouwd ervaren. In de adolescentie is het hebben van relaties belangrijk vanwege onder andere sociale vergelijking. Jongeren zoeken graag het gezelschap op van mensen die hetzelfde doormaken als zij, zoals de problemen die er bij een scheiding ervaren worden (Feldman, 2016). De rol die het netwerk verder kan spelen in ondersteuning is voornamelijk door in gesprek te gaan met de jongere, te luisteren, rust geven en het bieden van steun en vertrouwen. Hoewel jongeren door cognitieve ontwikkeling meer gaan begrijpen over de scheiding, kan het netwerk echter niet altijd de ondersteuning bieden die nodig is om een jongere op een juiste manier om te laten gaan met de situatie of zelfs averechtse hulp bieden. Jongeren zijn, naast het hebben van sociale relaties, gebaat bij een hulpverlener die verstand heeft van processen en de ontwikkeling. Deze combinatie, waar zo blijkt behoefte aan is, is dus nodig om jongeren op een adequate manier te kunnen ondersteunen.

Hoe kinderen reageren op de scheiding van hun ouders is afhankelijk van veel factoren. Een belangrijke factor is de manier waarop kinderen begeleid worden door hun ouders, zowel tijdens als na de scheiding (Feldman, 2016). Uit de resultaten blijkt dat jongeren op de hoogte willen gehouden worden over de scheidingsprocedure en er behoefte is aan een opening voor een gesprek met ouders. Dit kan verklaard worden door de ontwikkeling op cognitief gebied die jongeren doormaken in de adolescentie. Dit maakt dat ze de problemen en gevolgen beter kunnen begrijpen (Feldman, 2016). Uit het feit dat jongeren aangeven dat zij vooral willen dat ouders met respect met elkaar omgaan en de kinderen buiten ruzies moeten houden kan opgemaakt worden dat zij van ouders verder weinig ondersteuning verwachten. Het is echter wel belangrijk dat ouders op een normale manier met elkaar omgaan, zeker omdat chronische conflicten een belangrijke risicofactor vormen voor de

jongeren (Ince & Verheijden, 2015). Hoewel jongeren aangeven dat zij willen dat de ondersteuning op henzelf is gericht, ontkomt men er dus niet aan om ouders in zekere mate te betrekken in de ondersteuning, waarbij het doel moet zijn om hen te laten handelen in het belang van jongeren.

5.1.3 Deelvraag 3: hoe kunnen jongeren gestimuleerd worden om deel te nemen aan ondersteuningsaanbod gericht op scheidingen?

Uit de resultaten blijkt dat de motivatie om deel te nemen aan ondersteuning vooral intrinsiek is. De intrinsieke motivatie komt voort uit de behoefte om gevoelens en gevolgen van de scheiding te willen verwerken wanneer dit het dagelijks leven of de schoolgang zou beïnvloeden. Daarnaast geven Van der Meer, Groen, Langezaal & De Vroege (2011) aan dat ook de mate van ouderlijke conflicten van invloed is; hoe meer conflicten er tussen ouders bestaan, hoe groter de behoefte aan hulp in het praten over de situatie is. Jongeren willen niet verplicht worden om deel te nemen, maar willen bijvoorbeeld vanuit school de mogelijkheden voor ondersteuning aangeboden krijgen zodat zij zelf een keuze kunnen maken om hier naar toe te stappen. Dit sluit aan bij de eerder genoemde groeiende behoefte aan autonomie: jongeren willen onafhankelijk zijn en het gevoel hebben controle te hebben over hun eigen leven (Feldman, 2016). Belangrijke personen uit het netwerk van de jongeren kunnen daarentegen wel een rol spelen door de jongeren te stimuleren om ondersteuning te zoeken. Dat zij zelf een keuze willen maken past volledig binnen de leeftijdsfase, waar dan ook aan tegemoet moet worden gekomen. Dit betekent dat vooral de beschikbaarheid van ondersteuning duidelijk gemaakt moet worden aan zowel jongeren als het netwerk van de jongere.

Een groot deel van de jongeren blijkt echter niet te weten waar zij informatie over ondersteuning kunnen krijgen. De reden is ontbrekende zichtbaarheid van ondersteuning. Binnen de gemeente Overbetuwe werd al gezien dat een deel van het probleem samenhangt met het bereiken van jongeren. Sociale media werkt niet voldoende en hoewel scholen een goede vindplaats voor problematiek zijn is het ook hier moeilijk om jongeren te bereiken voor mogelijke hulp (H. Nijk, persoonlijke communicatie, 6 maart 2018). Jongeren geven aan dat het internet (waaronder sociale media) en school de beste manieren zijn om hen te bereiken met informatie over ondersteuning, zoals de beschikbaarheid en inhoud. Online informatievoorziening is geheel vrijblijvend en kan anoniem opgezocht worden, waardoor het erg laagdrempelig is (Nederlands Jeugdinstituut, 2015). Het kunnen stellen van vragen is belangrijk voor jongeren, wat betekent dat er online een mogelijkheid moet zijn zoals e-mail of chat. Docenten hebben tevens een belangrijke rol omdat zij de jongeren vaak zien. Zij zullen een signalerende rol op zich moeten nemen, waarbij het van belang is dat zij op de

hoogte zijn van de mogelijkheden zodat deze aan jongeren duidelijk gemaakt kunnen worden en eventuele vragen direct kunnen beantwoorden.

5.1.4 Onderzoeksvraag: hoe kunnen jongeren in de gemeente Overbetuwe passend ondersteund worden bij problemen die zij ervaren ten gevolge van de scheiding van hun ouders?

Jongeren in de gemeente Overbetuwe kunnen dus passend ondersteund worden in de problemen die zij ervaren ten gevolge van de scheiding van hun ouders door:

- Een mogelijkheid aan te bieden voor ondersteuning in individueel- en groepsverband;
- De inhoud van de ondersteuning te richten op:
 - Het kwijt kunnen van situaties die jongeren bezighouden;
 - Leren omgaan met gevoelens die de scheiding met zich mee brengt;
 - Verwerken van verdriet;
 - Het contact met ouders en de loyaliteitsbanden hierin;
 - De mogelijkheden die er zijn in het maken van keuzes rondom wonen, feestdagen en afspraken;
- De ondersteuning in verschillende vormen aan te bieden, waarbij een gesprek en lotgenotencontact de voorkeur hebben;
- De ondersteuning een informeel karakter te geven, zodat er emotionele veiligheid aan jongeren geboden kan worden, helpend hierbij zijn energizers, een wandeling, (groeps-) activiteit of creatieve werkvorm zoals een spel of beeldende vorming;
- De ondersteuning aan te bieden op een neutrale, onofficiële plek;
- De ondersteuning een voortdurend karakter te geven, zodat jongeren hieraan kunnen deelnemen wanneer zij daar behoefte aan hebben en dus een eigen keuze kunnen maken in de frequentie, waarmee de autonomie gerespecteerd wordt;
- De ondersteuning zowel tijdens als vlak na de scheiding aan te bieden;
- De ondersteuning aan te bieden door hulpverleners, waarbij aandacht voor de mogelijkheden van ondersteuning door vrienden/leeftijdsgenoten en het eigen netwerk belangrijk is;
- School een signalerende en monitorende rol te geven;
- School lichte ondersteuning te laten aanbieden door middel van gesprekken;
- School de mogelijkheden voor ondersteuning aan te laten bieden, maar hierin de autonomie van de jongeren te respecteren.

Wanneer de bovenstaande behoeften van jongeren vergeleken worden met het, volgens het Nederlands Jeugdinstituut voldoende onderbouwde, Zandkastelenprogramma, komen enkele inhoudelijke aspecten overeen met wat het Zandkastelenprogramma aanbiedt, zoals

het maken van keuzes voor de toekomst en omgaan met stemmingswisselingen. Dit komt echter niet voldoende tegemoet aan de behoeften van jongeren, zoals het voortdurende karakter van ondersteuning en de behoefte aan ondersteuning na de scheiding, terwijl het Zandkastelenprogramma zich richt op preventie in de fase tijdens de scheiding. Hoewel het voldoende onderbouwd is, vind de gemeente het belangrijk om vraaggericht te werken en zich hierin te richten op de leefwereld van de jongeren. Het is daarom niet raadzaam om het Zandkastelenprogramma in te zetten.

Wat betreft het bereiken van de jongeren kan gezegd worden dat:

- Intrinsieke motivatie voorop staat. Autonomie van jongeren is een belangrijk aspect waarin de jongeren niet gepusht moeten worden deel te nemen aan ondersteuning maar die keuze bij henzelf moet liggen. Het is dus van belang om de mogelijkheden voor jongeren duidelijk te kunnen maken, waarna zij zelf een keuze kunnen maken of zij hier behoefte aan hebben;
- Jongeren tweeledig door het netwerk gestimuleerd kunnen worden; enerzijds kan het netwerk voor excentrieke motivatie zorgen door aanbevelen of adviseren van ondersteuning. Dit betekent dat het netwerk van de jongere op de hoogte moet zijn van ondersteuningsmogelijkheden;
- De zichtbaarheid van ondersteuningsaanbod duidelijker moet worden. Het bereiken van jongeren is online en via school het meest effectief. De mogelijkheid om vragen te kunnen stellen is hierbij belangrijk. Er moet één digitale plek zijn waar informatie gevonden kan worden over scheidingen, ondersteuning en waar contactgegevens staan om vragen te kunnen stellen. Daarnaast moeten docenten/mentoren op de hoogte zijn van het aanbod, zodat zij de jongeren de ondersteuningsmogelijkheden kunnen voorleggen, waarna zij een eigen keuze kunnen maken.

5.2 Discussie

In deze paragraaf wordt gereflecteerd op verschillende factoren die van invloed zijn geweest op het onderzoek en worden de beperkingen van het onderzoek beschreven.

Beperkte tijd

Omdat dit onderzoek binnen een korte tijd tot stand moest komen, was het noodzakelijk om de onderzoeksvraag af te bakenen en de onderzoeksgroep beperkt te houden. Hierdoor heeft het onderzoek weliswaar geleid tot bruikbare resultaten voor de praktijk, maar de tijd heeft ook invloed gehad op de betrouwbaarheid van het onderzoek (Van der Donk & Van Lanen, 2012). Wanneer er meer tijd was geweest zou er bijvoorbeeld een grotere onderzoeksgroep kunnen zijn aangesproken, waarmee meer betrouwbare conclusies

getrokken zouden kunnen worden. Daarnaast zijn er meerdere aspecten die deel uit maken van het probleem, waar wegens de beperkte tijd geen aandacht aan besteed kon worden. Hier zal in paragraaf 4.3 op in worden gegaan.

Betrouwbaarheid

Doordat beide onderzoekers ervaring hebben met gescheiden ouders zou dit invloed kunnen hebben op de inkleuring van de verkregen data. De data zouden dus enigszins kunnen afwijken wanneer deze worden geanalyseerd door onderzoekers die hier geen ervaring mee hebben.

Uit de vragenlijst kan minder uitgebreide informatie gehaald worden in vergelijking met een interview omdat er geen optie tot doorvragen is. Bepaalde antwoorden die gegeven werden zijn daarom onduidelijk en zouden verkeerd kunnen worden geïnterpreteerd door de onderzoekers. Bepaalde antwoorden moesten hierdoor uitgesloten worden gezien ze niet bruikbaar waren voor het onderzoek. Hierdoor kan de betrouwbaarheid van het onderzoek op een negatieve manier beïnvloed zijn.

Validiteit

Hoewel de doelgroep van dit onderzoek zich richt op een minimale leeftijd van 12 jaar, zijn de gegevens die verzameld zijn niet valide voor de groep jongeren tussen de 12 en 16 jaar. De respondenten uit de vragenlijst waren allen 17 jaar of ouder en van de respondenten van de interviews was slechts één respondent jonger dan 17. Deze jongeren zijn tijdens het werven van respondenten nauwelijks bereikt. De gevolgen die het Nederlands Jeugdinstituut (z.d.-b) beschrijft voor de leeftijdscategorie 12-14 jaar en 14-17 jaar verschillen met de gevolgen die zij beschrijven voor de leeftijdscategorie 17-20 jaar. Het zou dus kunnen dat wanneer specifiek naar de doelgroep 12-17 wordt gekeken, de behoeftes anders liggen. Daarnaast wordt in de literatuur de term 'echtscheidingskinderen' gebruikt, waarbij niet een specifieke leeftijdsgroep wordt onderscheiden. De behoeften die jongeren vanaf 12 hebben, zouden kunnen verschillen met de behoeften die kinderen jonger dan 12 jaar hebben, ook gezien het feit dat het Nederlands Jeugdinstituut verschillende gevolgen voor leeftijdscategorieën onderscheidt (Nederlands Jeugdinstituut, z.d.-b).

Onderzoeksproces

Tijdens het onderzoek is ervoor gekozen om de doelgroep te vergroten van 'jongeren in het voortgezet onderwijs' naar 'jongeren tussen de 12 en 23 jaar'. De middelbare scholen in de gemeente Overbetuwe wilden om verschillende redenen geen toestemming geven om deel te nemen aan het onderzoek. De privacy van de leerlingen speelde een belangrijke rol als

ook de ervaren drukte van de zorgcoördinatoren vanwege de warme overdrachten van de basisschoolleerlingen op dat moment. Ook de scholen in de omliggende gemeenten gaven dezelfde redenen om niet deel te nemen aan het onderzoek, hoewel ze vrijwel allemaal het nut van het onderzoek inzagen. Omdat het onderzoek zich specifiek richt op jongeren was het noodzakelijk om hen in het onderzoek te betrekken, om deze reden is ervoor gekozen de doelgroep te verbreden. Dit sluit aan bij de wens van de gemeente en één van de actiepunten uit het beleidsplan sociaal domein, waarin wordt beschreven dat er prioriteit wordt gegeven aan jongeren van 16 tot 23 jaar (Gemeente Overbetuwe, 2017).

Leerproces van de onderzoekers

Naast het opleveren van een bruikbaar onderzoeksrapport, is ook het onderzoeksproces van de onderzoekers interessant. Het werven van respondenten heeft van de onderzoekers gevraagd om op een bepaald punt buiten de comfortzone te stappen en willekeurige middelbare scholen telefonisch te benaderen. Het proces van werving vergde doorzettingsvermogen en standvastigheid van de onderzoekers. Het vragen van hulp aan de begeleidende docent en opdrachtgevers had wellicht eerder gekund, om op deze manier het proces te laten versnellen.

Het uitvoeren van interviews vraagt oefening en ervaring. Ondanks een goede voorbereiding door bewuste keuzes van vragen en voor bespreken van interviews bleek het interviewen soms ingewikkelder dan van tevoren gedacht. De druk om bruikbare informatie te moeten verzamelen speelde een rol, waardoor de onderzoekers soms bezig waren met de vooraf opgestelde vragen en minder met het doorvragen op het verhaal van de respondent. Hiermee had wellicht meer informatie verzameld kunnen worden, wat de betrouwbaarheid van het onderzoek zou kunnen vergroten. Positief is de ontwikkeling die de onderzoekers doorgemaakt hebben. Het luisteren naar het verhaal en het doorvragen gingen steeds beter.

5.3 Suggesties en aanbevelingen

5.3.1 Suggesties voor vervolgonderzoek

Tijdens het onderzoek zijn er verschillende aspecten van het probleem die van invloed zijn op het praktijkprobleem naar voren gekomen, maar die niet binnen dit onderzoek vielen. Vanuit deze inzichten kunnen de volgende suggesties voor vervolgonderzoek geformuleerd worden:

Onderzoek naar jongeren tussen de 10 en 16 jaar

De oorspronkelijke wens van de gemeente en STMR was een doelgroep van 10 tot 20 jaar. Echter moest vanwege tijd de doelgroep worden beperkt tot een minimale leeftijd van 12

jaar. Omdat er binnen de respondenten slechts twee personen jonger dan 17 waren, zijn de conclusies voor deze leeftijdsgroep zeer onbetrouwbaar. Omdat de gemeente het belang van een goede overgang van basisschool naar middelbare school hoog acht, zou er, in combinatie met het feit dat de resultaten van dit onderzoek zich vooral richten op 17 jaar en ouder, een nieuw onderzoek gedaan kunnen worden naar hoe jongeren tussen 10 en 16 het best ondersteund kunnen worden.

Onderzoek signalering van problemen

Uit interviews is gebleken dat jongeren het moeilijk vinden om anders te zijn dan leeftijdsgenoten en ze houden daarom gevoelens en gedachten voor zich. Jongeren schamen zich soms voor het krijgen van hulp. Hierdoor blijven problemen soms onzichtbaar, terwijl het vroeg signaleren helpend kan zijn om problemen niet te laten escaleren. Onderzocht kan worden wie uit het netwerk van de jongeren dit het beste tijdig zou kunnen signaleren. Omdat jongeren zich een groot gedeelte van de dag op school bevinden, hebben scholen hier een belangrijke taak in, maar het blijkt het uit de probleemanalyse dat docenten het lastig vinden om signalen te herkennen.

Zichtbaarheid aanbod

De zichtbaarheid van aanbod blijkt een belangrijke factor in het deelnemen aan ondersteunende activiteiten. Binnen de gemeente wordt aandacht besteed aan het bereiken van jongeren via (sociale) media, flyers en via scholen, maar nog niet voldoende. Hoewel in dit onderzoek aandacht is besteed aan het bereiken van jongeren voor ondersteuning, kan hier een breder en specifiek onderzoek naar gedaan worden.

5.3.2 Aanbevelingen voor de praktijk

Bied ondersteuning aan in individueel- en groepsverband

Door verschillende voorkeuren van jongeren zou het goed zijn als er een combinatie van verschillende vormen van ondersteuning aangeboden worden.

Voor de individuele ondersteuning zijn er twee mogelijkheden. Er kan een inloopsprekkuur georganiseerd worden, welke twee keer per week op vaste dagen aan het eind van de middag, voor 1 a 2 uur, door meerdere ervaringsdeskundigen gehouden worden. De jongeren kunnen hier vrij inlopen om individueel met een ervaringsdeskundige in gesprek te gaan. Deze ondersteuning moet op een neutrale plek georganiseerd worden, waar mogelijkheden zijn voor een wandeling of activiteit. Een andere optie is om een buddy-systeem op te zetten waarin ervaringsdeskundigen jongeren met gescheiden ouders één-op-één ondersteunen. Dit heeft een informeel karakter waardoor de drempel om hulp te vragen verlaagd wordt.

Voor de groepsondersteuning kunnen een keer per week op een vaste dag aan het eind van de middag inloopbijeenkomsten georganiseerd worden, waarbij elke bijeenkomst een vooraf kenbaar gemaakt thema heeft. De jongeren zijn vrij om te komen wanneer zij daar behoefte aan hebben. Wanneer de bijeenkomsten beginnen te lopen kan er input vanuit de jongeren gevraagd worden voor de thema's.

Bied ondersteuning aan met verschillende concrete thema's

Inhoudelijk is het van belang dat jongeren de ruimte krijgen om hun verhaal kwijt te kunnen, dat ze leren omgaan met gevoelens die de scheiding met zich meebrengt en daarin verdriet kunnen verwerken. Daarnaast is het belangrijk dat ze keuzes leren maken voor de toekomst (het contact met de ouders en de mogelijkheden die er zijn in het maken van keuzes rondom het contact met ouders, wonen, feestdagen en afspraken).

Bied ondersteuning aan met een voortdurend karakter

Intrinsieke motivatie is de belangrijkste motivatie die jongeren hebben om deel te nemen aan ondersteuning. In combinatie met de wens om ondersteuning op te zoeken wanneer zij daar behoefte aan hebben, moet het ondersteuningsaanbod een voortdurend karakter hebben. Hierbij wordt de autonomie van de jongeren gerespecteerd. Door de bijeenkomsten één tot twee keer per week op een vaste dag te houden wordt aan deze behoefte tegemoet gekomen en is het duidelijk wanneer de jongeren terecht kunnen.

Zet internet in om de zichtbaarheid van ondersteuning te vergroten

Omdat blijkt dat bijna de helft van de jongeren niet weet waar zij informatie over ondersteuning zouden kunnen vinden, is het van belang dat de zichtbaarheid en informatievoorziening van ondersteuning duidelijker gaat worden. Er moet zowel online, via sociale media en een informatiepagina op het internet, als via scholen de beschikbaarheid van ondersteuning kenbaar gemaakt worden.

Geef mentoren een rol in de informatievoorziening

Binnen de informatievoorziening op school is het van belang mentoren in te lichten over welk aanbod er is zodat zij vanuit hun rol deze informatie onder de aandacht van de jongeren kunnen brengen en daarin, naast een signalerende rol, ook een informatieve rol hebben.

Literatuurlijst

- Anthonijsz, I., Spruijt, E. & Zwikker, N. (2015). *Richtlijn/onderbouwing scheiding en problemen van jeugdigen*. Geraadpleegd op 21 februari 2018, van http://richtlijnenjeugdhulp.nl/wp-content/uploads/2015/08/Onderbouwing_scheiding.pdf
- Brinkman, J. & Oldenhuis, H. (2016). *Cijfers spreken. Overtuigen met onderzoek en statistiek* (zesde druk). Groningen/Houten: Noordhoff Uitgevers
- CBS (2018). *Regionale kerncijfers Nederland*. Geraadpleegd op 30 maart 2018, van <http://statline.cbs.nl/Statweb/publication/?DM=SLNL&PA=70072NED&D1=102&D2=531&D3=21-23&VW=T>
- De Bil, M & De Bil, P (2017). *Praktijkgerichte ontwikkelingspsychologie*. Amsterdam: Boom.
- Digiloket (z.d.). *Onderwijsvormen*. Geraadpleegd op 22 februari 2018, van <http://www.scholenkeuze.nl/voortgezet-onderwijs/onderwijsvormen.html>
- Echtscheiding-Wijzer (z.d.). *Ouderschapsplan*. Geraadpleegd op 6 maart 2018, van <https://www.echtscheiding-wijzer.nl/ouderschapsplan.html>
- Feldman, R. (2013). *Ontwikkelingspsychologie*. Amsterdam: Pearson Benelux bv
- Feldman, R. (2016). *Ontwikkelingspsychologie*. Amsterdam: Pearson Benelux bv
- Fiddelaers- Jaspers, R. (2006). *Gedeeld verdriet*. Budel: Damon
- Gemeente Overbetuwe (2017). *Beleidsplan sociaal domein*. Geraadpleegd op 20 februari 2018, van <file:///C:/Users/Susanne/Downloads/17-02-21.05%20Relevant%20stuk%202%20Beleidsplan%20Sociaal%20Domein.pdf>
- Gemeente Overbetuwe (z.d.-a). *Waar ligt Overbetuwe?* Geraadpleegd op 20 februari 2018, van https://www.overbetuwe.nl/Gemeente_info/Meer_over_Overbetuwe/Waar_ligt_Overbetuwe
- Gemeente Overbetuwe (z.d.-b). *Waarvoor kan ik terecht bij het Sociaal Kernteam?* Geraadpleegd op 23 februari, van <http://www.kernteamsoverbetuwe.nl/Waarvoor+kunnen+inwoners+terecht/default.aspx>
- Gemeente Venray (2017). *Het ondersteuningsaanbod bij vechtscheidingen*. Venray: Auteur

GGZ nieuws (z.d.). *Schaamte grootste belemmering bij zoeken hulp bij psychologische problemen*. Geraadpleegd op 24 mei 2018, van <https://www.ggznieuws.nl/home/schaamte-grootste-belemmering-bij-zoeken-hulp-psychische-problemen/>

Hoogsteder, M. & de Vriese, S. (2012). *Hechting & loyaliteit*. Amsterdam: SWP

Ince, D. & Verheijden, E. (2015). *Wat werkt bij scheiding?*. Geraadpleegd op 20 februari 2018, van [https://www.nji.nl/nl/Download-NJi/Wat-werkt-publicatie/\(311053\)-nji-dossierDownloads-Watwerkt_scheiding.pdf](https://www.nji.nl/nl/Download-NJi/Wat-werkt-publicatie/(311053)-nji-dossierDownloads-Watwerkt_scheiding.pdf)

InfoNu (2015). *Uit elkaar. Echtscheiding door de eeuwen heen*. Geraadpleegd op 15 maart 2018, van <https://kunst-en-cultuur.infonu.nl/geschiedenis/164759-uit-elkaar-echtscheiding-door-de-eeuwen-heen.html>

Jonge Helden in de klas (z.d.). *Denken*. Geraadpleegd op 7 maart 2018, van http://www.jongeheldenindeklas.nl/overlijden_van_een_dierbare/13_18_jaar/belangrijk_om_t_e_weten/denken

Kind en echtscheiding (z.d.). *Loyaliteitsconflict. Wat betekent loyaliteit en loyaliteitsconflict?* Geraadpleegd op 6 maart 2018, van <http://kindenechtscheiding.nl/aandacht-voor-je-kind/gevolgen-voor-kinderen/loyaliteitsconflict/>

Marnix onderwijscentrum (z.d.). *Individuele begeleiding*. Geraadpleegd op 18 mei 2018, van <https://www.marnixonderwijscentrum.nl/onderzoek/individuele-begeleiding>

Migchelbrink, F. (2016). *Handboek praktijkgericht onderzoek. Zorg, welzijn, wonen en werken* (derde gewijzigde druk). Amsterdam: Uitgeverij SWP

Nederlands Jeugdinstituut (2015). *Online hulp*. Geraadpleegd op 7 maart 2018, van <https://www.nji.nl/nl/Download-NJi/Publicatie-NJi/Online-hulp.pdf>

Nederlands Jeugdinstituut (z.d.-a). *Jeugdwet*. Geraadpleegd 20 februari 2018, van <https://www.nji.nl/Jeugdwet>

Nederlands Jeugdinstituut (z.d.-b). *Mogelijke effecten van echtscheiding op het kind*. Geraadpleegd op 20 februari 2018, van <https://www.nji.nl/Mogelijke-effecten-van-echtscheiding-op-het-kind>

Nederlands Jeugdinstituut (z.d.-c). *Scheiding. Definitie*. Geraadpleegd op 23 februari 2018, van <https://www.nji.nl/Achtergronden-Definitie>

NOS (2018). *Commissie-Rouvoet wil 'scheidingsloket' in gemeenten*. Geraadpleegd op 23 februari 2018, van <https://nos.nl/artikel/2218770-commissie-rouvoet-wil-scheidingsloket-in-gemeenten.html>

Ouders van Jonge Helden (z.d.). *Belangrijk om te weten*. Geraadpleegd op 7 maart 2018, van http://www.oudersvanjongehelden.nl/scheiding/13_18_jaar/belangrijk_om_te_weten

Richtlijnen jeugdhulp en jeugdbescherming (2017). *Scheiding en problemen van jeugdigen*. Geraadpleegd op 19 februari 2018, van <http://richtlijnenjeugdhulp.nl/scheiding/gevolgen-van-een-ouderlijke-scheiding-voor-jeugdigen/de-belangrijkste-problemen-bij-een-ouderlijke-scheiding-voor-jeugdigen/>

Rijksoverheid (2018). *Gezondheidszorg*. Geraadpleegd op 2 maart 2018, van <https://www.volksgezondheidenzorg.info/zorg-verschillende-indelingen#node-zorg-ingedeeld-naar-behandelingsniveau>

Rijksoverheid (z.d.). *Gezag, omgang en informatie*. Geraadpleegd op 12 maart 2018, van <file:///C:/Users/Susanne/Downloads/Gezag+omgang+en+informatie+2017+februari+100096.pdf>

Stichting Jonge Helden (z.d.). *Onderzoek kinderen/jongeren en echtscheiding*. Geraadpleegd op 19 februari 2018, van http://www.stichtingjongehelden.nl/algemeen/onderzoek/onderzoek_kinderen_jongeren_en_echtscheiding

Spruijt, E. & Kormos, H. (2014). *Cijfers en feiten over scheiden en kinderen*. Geraadpleegd op 21 februari 2018, van https://link.springer.com/chapter/10.1007%2F978-90-313-9892-8_3

Tremio, K. (2017). *5x Hulp aan kinderen van scheidende ouders*. Geraadpleegd op 26 februari 2018, van <https://www.onderwijsvanmorgen.nl/5x-hulp-aan-kinderen-scheidende-ouders/>

Van Aller, M., Groen, M., Langezaal, L. & De Vroege, C. (2011). *Behoeftes van jongeren aan hulp bij praten over ouderlijke echtscheiding*. Geraadpleegd op 21 februari 2018, van <file:///C:/Users/Nynke/Downloads/Bachelorthesis%20Vroege,%20C%20de-3347109%20en%20Aller,%20M%20van-3349810%20en%20Groen,%20M-3362493%20en%20Langezaal,%20L-3278808.pdf>

Van den Bosch, A. & Boss, E-M. (2009). *Motiveren is maatwerk! Beloning en motivatie voor jonge vrijwilligers*. Geraadpleegd op 12 april 2018, van [https://www.movisie.nl/sites/default/files/alfresco_files/Motiveren%20is%20maatwerk%20\[M OV-222135-0.3\].pdf](https://www.movisie.nl/sites/default/files/alfresco_files/Motiveren%20is%20maatwerk%20[M OV-222135-0.3].pdf)

Van der Donk, C. & Van Lanen, B. (2015). *Praktijkonderzoek in zorg en welzijn* (2e herziene druk). Coutinho: Bussum

Van Doorn, M. & Roeling, L. (2017). *Beleidsplan sociaal domein*. Elst: Team ontwikkeling gemeente Overbetuwe

Van Oostrom, M. (2017). *Belang van het kind centraal. Minder vechtscheidingen in Overbetuwe. (Innovatieprojectplan)*. Tiel: STMR

Van Swet, J. (2003). *Kinderen en hun ouders na een scheiding*. Amsterdam: Boom

Van de Wiel, L. (z.d.). *Innovatieprojectplan. Belang van het kind centraal. Minder vechtscheidingen in Overbetuwe*. Tiel: STMR

Villa Pinedo (2014). *Open brief aan alle leraren en leraressen van Nederland*. Geraadpleegd op 26 februari 2018, van <http://www.villapinedo.nl/wp-content/uploads/2014/11/Open-Brief-aan-alle-Leraren-en-Leraressen1.pdf>

Walpot, M., Boendermaker, L. & Goense, P. (2016). *Ondersteuningsaanbod bij scheidingen in Haarlemmermeer, Zuid-Kennemerland en IJmond*. Geraadpleegd op 21 februari 2018, van file:///C:/Users/Susanne/Downloads/rapportage-ondersteuning-scheidingen_oktober2016def.pdf

Zandkastelen (z.d.). *Het zandkastelenprogramma*. Geraadpleegd op 29 maart 2018, van <https://www.zandkastelen.nl/>

Bijlagen

Bijlage 1: Verklaring geheimhouding en zorgvuldige omgang met persoonsgegevens door studentonderzoeker

Bijlage 7: Verklaring geheimhouding en zorgvuldige omgang met persoonsgegevens door studentonderzoeker

Onderzoek bij mensen of verzamelen van gegevens van mensen vereist bijzondere zorgvuldigheid. Om de privacy van betrokkenen te waarborgen, dien je als studentonderzoeker altijd vertrouwelijk en zorgvuldig met die informatie om te gaan.

Deze geheimhoudingsplicht geldt voor alle medewerkers in zorg en welzijn. Je verbindt je aan geheimhouding door het ondertekenen van deze verklaring.

In te vullen door student:

Studentnummer	743823
Naam	S. J. M. A. K. M. M. K.
Opleiding	Psychologie
Geboortedatum	02-09-1994
Geboorteplaats	Nijmegen

Hierbij verklaar ik dat:

- ik op de hoogte ben van de informatie en werkwijze zoals vastgelegd is in deze Gedragscode. Ik begrip de informatie en werkwijze en zal me eraan houden zolang ik studeer aan de HAN;
- ik in dit kader aan niemand identificeerbaar zal openbaren wat mij tijdens het onderzoek is verteld of wat ik op een andere manier te weten ben gekomen;
- ik zorgvuldig en verantwoord omga met de onderzoeksgegevens en met de aan mij verleende toegang tot digitale gegevensdragers.

Datum	02-03-2016
Handtekening	

Bijlage 7: Verklaring geheimhouding en zorgvuldige omgang met persoonsgegevens door studentonderzoeker

Onderzoek bij mensen of verzamelen van gegevens van mensen vereist bijzondere zorgvuldigheid. Om de privacy van betrokkenen te waarborgen, dien je als studentonderzoeker altijd vertrouwelijk en zorgvuldig met die informatie om te gaan.

Deze geheimhoudingsplicht geldt voor alle medewerkers in zorg en welzijn. Je verbindt je aan geheimhouding door het ondertekenen van deze verklaring.

In te vullen door student:

Studentnummer	549469
Naam	Nynke Lubberink
Opleiding	Pedagogiek
Geboortedatum	12-09-1996
Geboorteplaats	Schinnen

Hierbij verklaar ik dat:

- ik op de hoogte ben van de informatie en werkwijze zoals vastgelegd is in deze Gedragscode. Ik begrijp de informatie en werkwijze en zal me eraan houden zolang ik studeer aan de HAN.
- ik in dit kader aan niemand identificeerbaar zal openbaren wat mij tijdens het onderzoek is verteld of wat ik op een andere manier te weten ben gekomen.
- ik zorgvuldig en verantwoord omga met de onderzoeksgegevens en met de aan mij verleende toegang tot digitale gegevensdragers.

Datum	2-3-2018
Handtekening	Nubberink

Bijlage 2: Ondersteuningsaanbod scheidingen gemeenten Haarlemmermeer, Zuid-Kennemerland en IJmond

Het ondersteuningsaanbod bij scheidingen in Haarlemmermeer, Zuid- Kennemerland en IJmond is divers. De volgende projecten worden aangeboden:

Project	Leeftijd	Bijzonderheden
KIES project	<8, 8-12 en > 12 jaar	Voor kinderen tijdens- en na de scheiding. Zowel lichte als complexe/ ernstige problematiek
Brugproject (Jij en scheiding)	8-12 jaar	
Dappere Dino's	4-6 jaar	
Zandkastelen!	6-12 en 13-17 jaar	Alle scheidingsfasen
Jonge Helden	Alle leeftijden	Scheidingskinderen hebben drie programma's waar ze bij kunnen aansluiten maar er is er maar één geschikt voor jongeren
OKEE-begeleidingstraject	4-17 jaar	
Kinderen scheiden ook!	Onbekend	Onbekend
Ondersteunende gesprekken met kinderen (individueel)	Vanaf 3 à 4 jaar	Uiteenlopend aantal keren toegepast, uit alle scheidingsfasen en zowel lichte als ernstige/ complexe problemen.
EMDR (Eye Movement Desensitization and Reprocessing)	Vanaf 3 à 4 jaar	Tweedelijns

(Walpot, Boendermaker& Goense, 2016).

Bijlage 3: centrale begripsdefiniëring

Nuldelijns zorg: preventieve zorg, zorg wordt aangeboden zonder dat er een hulpvraag is (Rijksoverheid, 2018).

Eerstelijns zorg: Direct toegankelijke zorg, wordt aangeboden wanneer er een hulpvraag voor algemene zorg (Rijksoverheid, 2018).

Tweedelijnszorg: Meer specialistische zorg, een verwijzing uit de eerstelijns zorg is noodzakelijk (Rijksoverheid, 2018).

Scheiding: de beëindiging van een relatie tussen twee samenlevende partners. Die relatie kan een huwelijk, geregistreerd partnerschap of samenwonen zijn (Nederlands Jeugdinstituut, z.d.-c).

Ouders: met ouders wordt bedoeld ouders volgens de wet. Dit zijn meestal de biologische ouders maar kunnen ook

- de man of vrouw zijn die het kind heeft geadopteerd of erkend
- de man of vrouw van wie het ouderschap gerechtelijk vastgesteld is
- de vrouw die met de moeder getrouwd is of een geregistreerd partnerschap heeft waarbij gebruik is gemaakt van een onbekende zaaddonor
- de man die met de moeder gehuwd is of geregistreerd partnerschap heeft als het kind tijdens het huwelijk geboren is (Rijksoverheid, z.d.)

Voor dit onderzoek wordt ook een eventuele nieuwe partner van de ouder meegenomen onder de term ouders.

Gemeente Overbetuwe: gelegen in Gelderland, midden in het stadsregio gebied Arnhem-Nijmegen. Bestaande uit elf kernen: Andelst, Driel, Elst, Hemmen, Herveld, Heteren, Oosterhout, Randwijk, Slijk-Ewijk, Valburg-Homoet en Zetten (Gemeente Overbetuwe, z.d.).

Voortgezet onderwijs: Bestaat uit VMBO (voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs), HAVO (hoger algemeen voorbereidend onderwijs) en VWO (voorbereidend wetenschappelijk onderwijs). Het voortgezet onderwijs bereidt leerlingen voor op het MBO (middelbaar beroepsonderwijs) of het hoger (beroeps)onderwijs. In de onderbouw krijgen leerlingen een

brede scholing, in de bovenbouw wordt er een keuze gemaakt voor een vakkenpakket (Digiloket, z.d.).

Sociaal Kernteam (SKT): In het Sociaal Kernteam van de gemeente Overbetuwe werken beroepskrachten en vrijwilligers samen om inwoners van de gemeente die met vragen op het gebied van welzijn en zorg zitten te helpen en samen na te denken en te zoeken naar oplossingen. Wanneer er meer zorg nodig blijkt dan het SKT kan bieden, wordt de melding voor een voorziening ingediend bij het loket Samenleven van de gemeente (Gemeente Overbetuwe, z.d.-c).

Bijlage 4: stappenplan voor het maken van een instrument

Doel van het instrument voor dataverzameling	Thema's	Subthema's	Aspecten (vragen/stellingen)
	Wensen en behoeften	Ondersteuningsaanbod	- Waarin zou je willen ondersteund worden?
		Netwerk (Gezin, familie, vrienden, school, (sport)clubs)	- Door wie wil je ondersteund worden? - Welke rol kan je netwerk hebben in de ondersteuning?
	Hoe ondersteuning	Vorm ondersteuning	- Op welke manier wil je ondersteund worden? - Door wie zou je ondersteund willen worden? - Waar wil je ondersteund worden? - Wanneer wil je ondersteund worden?
		Begeleiding ouders	- Hoe kunnen je ouders je het beste ondersteunen in de verwerking van de scheiding?
		Rol school	- Hoe kan school jou het beste ondersteunen in de verwerking van de scheiding? - Wie op school kan aan jou zien of er iets aan de hand is? - Bij wie op school zou je terecht kunnen voor hulpvragen?

		Lotgenotencontact/ ervaringsdeskundigheid	- Hoe zou je het vinden om met andere jongeren te praten die hetzelfde hebben meegemaakt? - Zou een ervaringsdeskundige helpend voor jou kunnen zijn?
		Internet-hulpverlening	- Zou je ondersteuning via internet als helpend ervaren? Waarom wel, waarom niet?
		Netwerk	- Door wie wil je ondersteund worden? - Welke rol kan je netwerk hebben in de ondersteuning? - Wat wil je van je ouders in de ondersteuning?
	Deelnemen aan ondersteuningsaanbod	Motivatie	- Wat zou jouw motivatie zijn om ondersteuning te krijgen? - Op welke manier zou je gemotiveerd kunnen worden?
		Werving	- Weet je op welke manier je informatie over ondersteuning zou kunnen krijgen? - Op welke manier zou jij informatie willen krijgen over de mogelijkheden van ondersteuning?

Bijlage 5: interviewleidraad

Inleiding

- Onderzoekers stellen zich voor. Doel van het interview wordt besproken (informatie verzamelen om op die manier ondersteuning te kunnen bieden die aansluit bij de wensen van de leerling.
- Onderzoekers benoemen: gevoelig onderwerp, als respondent vragen niet wil beantwoorden mag hij/zij dit aangeven, als hij/zij pauze wil kan dit ook.
- Afspraken over toestemming opnames maken herhalen
- Respondent heeft mogelijkheid om vragen te stellen

Kern

- Kun je iets over jezelf vertellen?
- Kun je iets vertellen over de scheiding van je ouders?
- Welke gevolgen hebben de scheiding voor jou gehad? (Praktisch, emotioneel, gezinsstructuur etc.)
- Kun je iets vertellen over je gezinssituatie zoals die nu is?

Ondersteuning

-> onderwerp inleiden

Met ondersteuning wordt bedoeld hup op alle mogelijke manieren zoals bijvoorbeeld persoonlijk contact, online, in groepsverband of in individueel verband

- Zou ondersteuning jou kunnen helpen? Zo ja, hoe? Zo nee, waarom niet?
- Waarin zou je ondersteuning willen? Waarmee zou het helpend kunnen zijn?
- Op welke manier zou je ondersteund willen worden?
- Door wie zou je ondersteund willen worden?
- Waar zou je ondersteund willen worden?
- Wanneer zou je ondersteund willen worden?
- Hoe vaak zou je ondersteund willen worden?

- Welke rol kunnen de belangrijke mensen om je heen spelen in de ondersteuning?
- Wat wil je dat je ouders doen in de ondersteuning?

- Hoe zou je het vinden om met andere jongeren te praten die hetzelfde hebben meegemaakt?

- Zou een ervaringsdeskundige (iemand die zelf gescheiden ouders heeft en hier veel kennis over heeft) helpend voor jou kunnen zijn?
- Zou ondersteuning via internet helpend zijn voor jou? Waarom wel, waarom niet?
- Bij wie op school zou je terecht kunnen als je je rot voelt?
- Hoe kan school jou het beste ondersteunen tijdens en na de scheiding?

Motivatie

-> met motivatie wordt bedoeld de redenen die je hebt om mee te doen met dingen

- Wat zou voor jou een reden zijn om ondersteuning te krijgen/vragen?
- Op welke manier zou je gemotiveerd kunnen worden voor ondersteuning?
- Weet je op welke manier je informatie over ondersteuning zou kunnen krijgen?
- Op welke manier zou jij informatie willen krijgen over de mogelijkheden van ondersteuning?

Slot

De onderzoekers bedanken de respondent voor zijn tijd en medewerking. De respondent heeft mogelijkheid om vragen te stellen, eventueel belangrijke dingen die hij van waarde acht, maar niet aan de orde zijn gekomen te vertellen.

Bijlage 6: online vragenlijst

vragenlijst onderzoek jongeren met gescheiden ouders

Wij zijn Nynke en Susanne en wij volgen de opleiding pedagogiek. Wij zijn bezig met een afstudeeronderzoek naar de mogelijkheden en wensen rondom ondersteuning van jongeren waarvan ouders gescheiden zijn. Wij willen dus gaan kijken wat er nodig is om jongeren met gescheiden ouders te ondersteunen in deze situatie. In de vragenlijst vragen we basisinformatie over jouw situatie, informatie over op welke manier je ondersteuning zou willen krijgen en je motivatie hiervoor. Graag invullen wanneer je de leeftijd hebt tussen 12 en 23 jaar. De vragenlijst duurt ongeveer 15 minuten en de informatie wordt geheel anoniem verwerkt en voor niets anders gebruikt dan dit onderzoek. Bedankt dat je deze vragenlijst wilt invullen!

Groetjes,
Nynke en Susanne.

Basisinformatie

De eerste vragen gaan over algemene informatie

Geslacht

- ☐ Jongen
- ☐ Meisje

Leeftijd

- ☐ 11
- ☐ 12
- ☐ 13
- ☐ 14
- ☐ 15
- ☐ 16
- ☐ 17
- ☐ 18
- ☐ 19
- ☐ 20
- ☐ 21

- 22
- 23

Wanneer zijn je ouders gescheiden?

- Minder dan een half jaar geleden
- Een half jaar geleden
- 1 jaar geleden
- 2 jaar geleden
- 3 jaar geleden
- 4 jaar geleden
- 5 jaar geleden
- 5 jaar of meer geleden

Hoe heb je de scheiding van je ouders ervaren op een schaal van 1-5 (heel negatief, negatief, positief en heel positief)?

	1	2	3	4	5	
Heel negatief	☐	☐	☐	☐	☐	Heel positief

Leg je cijfer uit.

[Open antwoord]

Welke gevolgen heeft de scheiding voor jou gehad? Er zijn meerdere antwoorden mogelijk.

- ☐ Problemen je aan te passen aan de nieuwe thuissituatie
- ☐ Verminderde concentratie
- ☐ Lagere schoolprestaties
- ☐ Problemen in (vriendschaps)relaties
- ☐ Slaapproblemen
- ☐ Zwakkere band ouders
- ☐ Betere band ouders
- ☐ Rust in huis
- ☐ Anders, namelijk..

Welke gevoelens heeft de scheiding bij jou opgeroepen? Er zijn meerdere antwoorden mogelijk.

- ☐ Verdriet
- ☐ Boosheid
- ☐ Schaamte
- ☐ Onzekerheid
- ☐ Onrust
- ☐ Rust
- ☐ Anders, namelijk..

Beschrijf je gezinssituatie. Er zijn meerdere antwoorden mogelijk

- ☐ Ik woon bij vader
- ☐ Ik woon bij moeder
- ☐ Ik woon bij zowel vader als moeder
- ☐ Ik woon in een gezin waarin twee ouders (vader of moeder + nieuwe partner) samenleven die allebei kinderen kunnen hebben uit een eerdere relatie.
- ☐ Anders, namelijk..

Ondersteuning

Met ondersteuning wordt bedoeld hulp op alle mogelijke manieren zoals bijvoorbeeld persoonlijk contact, online, in groepsverband of individueel verband.

Zou ondersteuning jou kunnen helpen? Leg uit.

[open antwoord]

Waar in zou je ondersteuning willen? Er zijn meerdere antwoorden mogelijk.

- ☐ Leren omgaan met gevoelens die de scheiding oproept
- ☐ Ondersteuning bieden om verdriet te voelen en te verwerken
- ☐ Weten dat je niet de enige bent in deze situatie
- ☐ Weten dat je niet verantwoordelijk bent voor de scheiding van je ouders en je dit niet persoonlijk aantrekken.
- ☐ Een idee krijgen over welke rol je hebt thuis
- ☐ Aandacht geven aan de mogelijkheden die er zijn rondom contact ouders, wonen, feestdagen en afspraken
- ☐ In het contact dat jij met je ouders hebt

- ☐ Anders, namelijk...

Op welke manier zou je ondersteund willen worden? (deel 1) Er zijn meerdere antwoorden mogelijk.

- ☐ Individueel
☐ Samen met anderen
☐ Online
☐ Anders, namelijk..

Op welke manier zou je ondersteund willen worden? (deel 2) Er zijn meerdere antwoorden mogelijk

- ☐ Gesprek
☐ Jongeren in dezelfde situatie
☐ Training; oefenen van dingen die je moeilijk vind
☐ Online (platform)
☐ Anders, namelijk..

Door wie zou je ondersteund willen worden? Er zijn meerdere antwoorden mogelijk

- ☐ Je eigen gezin
☐ Familie
☐ Vrienden/ leeftijdsgenoten
☐ School/ docenten
☐ Jongeren die hetzelfde hebben meegemaakt
☐ Hulpverleners
☐ Anders, namelijk..

Hoe vaak zou je ondersteund willen worden in een bepaalde periode?

- ☐ Eenmalig
☐ Een keer per week
☐ Een keer per maand
☐ Wanneer ik daar behoefte aan heb (op afspraak)

Wanneer zou je ondersteund willen worden? Er zijn meerdere antwoorden mogelijk

- ☐ In het begin van de scheiding
☐ Tijdens de scheiding
☐ Na de scheiding

Waar zou je ondersteund willen worden? Er zijn meerdere antwoorden mogelijk Thuis

- ☐ School
- ☐ Neutrale plek
- ☐ Wijkcentrum /jongerencentrum
- ☐ Sport/hobby club
- ☐ Anders, namelijk...

Welke rol kunnen de belangrijke mensen om je heen spelen in de ondersteuning? Leg uit.

[open antwoord]

Wat wil je dat je ouders doen in de ondersteuning? Leg uit.

[open antwoord]

Hoe zou je het vinden om met andere jongeren te praten die hetzelfde hebben meegemaakt? Leg uit

[open antwoord]

Zou iemand die zelf gescheiden ouders heeft en ook veel kennis heeft over scheidingen helpend voor jou kunnen zijn? Leg uit.

[open antwoord]

Zou ondersteuning via internet helpend zijn voor jou? Leg uit.

[open antwoord]

Bij wie op school zou je terecht kunnen als je je rot voelt? Er zijn meerdere antwoorden mogelijk

- ☐ Docenten
- ☐ Mentor
- ☐ Leerlingbegeleider
- ☐ Vertrouwenspersoon
- ☐ Klasgenoten

Hoe kan school jou het beste ondersteunen tijdens en na de scheiding? Leg uit.

[open antwoord]

Motivatie

Met motivatie wordt bedoeld de redenen die je hebt om mee te doen met dingen.

Wat zou voor jou een reden zijn om ondersteuning te krijgen/vragen? Leg uit.

[open antwoord]

Op welke manier zou je gemotiveerd kunnen worden voor ondersteuning? Leg uit.

[open antwoord]

Weet je op welke manier je informatie over ondersteuning zou kunnen krijgen? Leg uit.

[open antwoord]

Op welke manier zou jij informatie willen krijgen over de mogelijkheden van ondersteuning? Er zijn meerdere antwoorden mogelijk

- ☐ Online
- ☐ Mail
- ☐ Facebook
- ☐ Flyers
- ☐ Via school (via mentor, docenten, leerlingbegeleider)
- ☐ Anders..

Einde

Bedankt voor je tijd en het invullen van de vragenlijst. Je hebt ons en de andere jogeren in dezelfde situatie hier erg mee geholpen.

Wil je nog iets zeggen over de vragenlijst?

[Open antwoord]

Bijlage 7: operationalisering codes

Categorie geeft weer waarover de respondent spreekt

'WAT'	Categorielabel	Omschrijving
1	Biografische informatie	De respondent vertelt biografische en persoonlijke informatie zoals leeftijd, achtergrondinformatie over het verleden, wooninformatie etc.
2	Thuisituatie	De fysieke omgeving die de respondent als thuis uitlegt, met de bijbehorende mensen
3	Welbevinden	Uitingen ten aanzien van fysieke, psychische en emotionele (stemmings-)gesteldheid van de respondent
4	Veiligheid	Algemene gevoelens van veiligheid en/of angst als ook specifieke aspecten zoals verkeersveiligheid, criminaliteit, (in)stabiele, (on)voorspelbare omgeving of (on)veilig fysieke inrichting van de woonomgeving
5	Gevolgen scheiding	Het effect die de scheiding direct of indirect heeft gehad op het leven van de respondent, zowel praktisch als emotioneel.
6	Verwerken gevoelens	De beleving of een bepaalde stemming verkregen aan de hand van bepaalde gebeurtenis(sen). Met verwerking wordt de manier waarop de respondent hier mee omgaat bedoeld zodat hij de gevoelens kan laten bezinken en kan aanvaarden
7	Aanpassen nieuwe situatie	Wanneer de (thuis)situatie van de respondent veranderd en hij hieraan moet wennen, moet leren omgaan met nieuwe aspecten en zijn draai hierin opnieuw leert vinden
8	Realisatie jongeren in dezelfde situatie	Het besef dat de respondent weet dat hij niet de enige is en er ook andere jongeren zijn waarvan ouders gescheiden zijn en die soortgelijke ervaringen ervaren
9	Sociale relaties	Sociale samenhang, controle, contacten, of mensen iets voor elkaar over hebben en vertrouwen tussen mensen binnen één huis (familie en vrienden), in een straat of een wijk (alle mensen met wie men een sociale relatie kan hebben. Het gevoel van mensen erbij te horen of de aan- of afwezigheid van een sociaal netwerk. Alles 'wat' tussen

		mensen gebeurt en als betekenisvol wordt ervaren kan hier onder vallen
10	Autonomie	Onafhankelijkheid en het gevoel controle te hebben over het eigen leven, zelfstandiger worden en zichzelf meer als afzonderlijk individu beschouwen (Feldman, 2013)
11	Helpende factoren	Elementen die de respondent helpen, de situatie beter maken of draaglijker maken
12	Belemmerende factoren	Elementen die de respondent tegen werken, de situatie verslechteren of minder draaglijk maakt
13	Wensen/behoefte	Dingen die de respondent graag zou willen, zowel op materieel vlak als op emotioneel vlak, dingen waar de respondent echt niet zonder kan
14	Ondersteuningsaanbod	Algemene informatie over ondersteuning. Wanneer eerdere ondersteuning wordt benoemd. Hulp op alle mogelijke manieren zoals persoonlijk, online, in groepsverband en individueel verband
15	Vorm ondersteuning	Op welke manier ondersteuning wordt aangeboden dus bijvoorbeeld persoonlijk, individueel, in groepsverband of online
16	Plaats van ondersteuning	De fysieke locatie waar de ondersteuning zou plaatsvinden
17	Wanneer ondersteuning	Ondersteuning krijgen voor, tijdens of na de scheiding
18	Hoe vaak ondersteuning	De frequentie van ondersteuning die gewenst is
19	Bereiken jongeren	De manier waarop jongeren geworven kunnen worden voor ondersteuning of hoe ze informatie kunnen verkrijgen over ondersteuning
20	Motivatie	De bereidheid tot het verrichten van bepaald gedrag. Extrinsieke motivatie bestaat uit externe stimulansen die bepaald gedrag aanmoedigen of tegengaan. Intrinsieke motivatie is herkenbaar als passie, interesse en/of voorkeur. Hebben directe invloed op de emoties (Van den Bosch & Boss, 2009)
21	Overig	Alles 'wat' door de respondent wordt gezegd, 'wat' niet geplaatst kan worden in de hierboven genoemde categorieën

Categorie geeft de rolinvulling van de respondent weer

WIE	Categorielabel	Omschrijving
1	Eigen	De respondent spreekt over/namens zichzelf
2	Ouders	De respondent spreekt over/namens ouders
3	Docenten/mentoren	De respondent spreekt over/namens docenten en/of mentoren
4	Naasten	De respondent spreekt over/namens directe familie en burens, goede vrienden
5	Derden	De respondent spreekt over/namens een abstracte ander, zoals 'jongeren', 'volwassenen' of een concrete andere zoals een professional, buurtbewoner, vrijwilliger
6	Actief	De persoon van waaruit gesproken wordt neemt initiatief, komt in beweging of handelt
7	Passief	De persoon van waaruit gesproken wordt laat het initiatief bij anderen, staat stil of staat buiten de handeling.

Categorie geeft weer op welke wijze de respondent een uitspraak doet

HOE	Categorielabel	Omschrijving
1	Positief	De respondent geeft een positieve kwalificatie over het "wat" of is tevreden over de kwaliteit van het 'wat', vindt het 'wat' waardevol, is trots op het 'wat', heeft sympathie voor het 'wat'
2	Negatief	De respondent geeft een negatieve kwalificatie over het "wat" of is niet tevreden over de kwaliteit van het 'wat', hecht geen waarde aan het 'wat', schaamt zich voor het 'wat', heeft een afkeer voor het 'wat'
3	Probleem	De respondent beschouwt het 'wat' als een probleem, of problematiseert een situatie
4	Oplossing	De respondent ziet het 'wat' als een oplossing, of oppert een oplossingsrichting
5	Neutraal	De respondent geeft geen blijk van betrokkenheid danwel emotionele binding met het 'wat', spreekt op zakelijke wijze over het 'wat'

Bijlage 8: analysesets

Wat zijn wensen en behoeften van jongeren gericht op ondersteuning rondom gevolgen van scheidingsproblematiek?

Analysesets
Gevolgen scheiding – ondersteuningsaanbod - positief
Gevolgen scheiding – ondersteuningsaanbod - negatief
Verwerken gevoelens – eigen - positief
Verwerken gevoelens- eigen - negatief
Helpende factoren – ondersteuningsaanbod - positief
Wensen/behoeften- ondersteuningsaanbod - oplossing
Aanpassen nieuwe situatie – eigen - positief
Realisatie jongeren in dezelfde situatie - positief

Op welke manier kunnen jongeren ondersteund worden bij problemen die ze ervaren ten gevolge van scheiding van hun ouders?

Analysesets
Vorm ondersteuning – eigen - positief
Vorm ondersteuning – eigen - oplossing
Plaats ondersteuning – eigen - positief
Wanneer ondersteuning – eigen - positief
Hoe vaak ondersteuning – eigen - positief

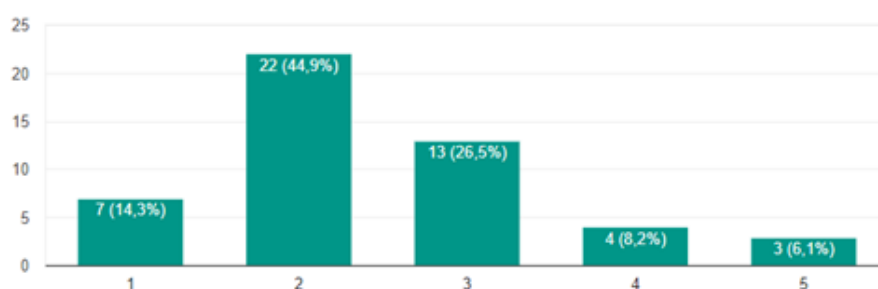
Hoe kunnen jongeren gestimuleerd worden om deel te nemen aan ondersteuningsaanbod gericht op scheidingen?

Analysesets
Bereiken jongeren – eigen - positief
Bereiken jongeren – derden - positief
Motivatie – eigen - positief
Motivatie – naasten - positief
Autonomie – eigen – positief
Helpende factoren – motivatie - eigen

Helpende factoren – motivatie - naasten
Helpende factoren – motivatie - derden
Helpende factoren – bereiken jongeren - eigen
Helpende factoren – bereiken jongeren - naasten
Helpende factoren – bereiken jongeren - derden

Bijlage 9: algemene informatie respondenten vragenlijst

Het merendeel van de respondenten van de vragenlijst geeft aan dat diens ouders 5 jaar geleden of meer zijn gescheiden. De langste periode is 18 jaar geleden. Een enkeling heeft één, twee, drie of vier jaar geleden ingevuld. Een meerderheid van de in totaal 49 respondenten (44,9%) geeft in de vragenlijst aan de scheiding negatief te hebben ervaren. Voor het volledige overzicht zie figuur 7 (p. 88). Wanneer de respondenten de scheiding als (zeer) negatief hebben ervaren worden redenen gegeven zoals “vechtscheiding”, “veel indruk gemaakt”, “moeilijk te beseffen” en “ik wist niet hoe ik er mee moest omgaan”. Wanneer de respondenten de scheiding als 'neutraal' ervaren was dit bijvoorbeeld omdat ze “nog jong waren en er toentertijd niet veel last van hebben gehad”, “omdat ze begrepen dat het beter of nodig was” of “ze niet anders gewend waren”. Wanneer de scheiding als (zeer) positief werd ervaren werden kenmerken als een open eerlijk contact over de scheiding, respect voor elkaar, vooropplaatsen van kind(eren) en een einde aan een vervelende en ongelukkige tijd in het gezin genoemd.

Figuur 7: hoe heb je de scheiding ervaren op een schaal van 1-5 waarbij de verticale as het aantal jongeren betreft en de horizontale as van links naar rechts: heel negatief, negatief, neutraal, positief en heel positief betekend

Voor de gevolgen die de scheiding heeft gehad zijn alle vooraf opgestelde mogelijkheden door de respondenten gekozen; zwakkere band met ouders (28x), problemen om je aan te passen aan de nieuwe situatie (19x), problemen in (vriendschaps-)relaties (19x), rust in huis (18x), betere band met ouders (17x), verminderde concentratie (16x), slaapproblemen (13x) en lagere schoolprestaties (11x).

Daarnaast zijn voor de vooraf opgestelde mogelijkheden voor gevoelens die de scheiding heeft opgeroepen ook allemaal gekozen; verdriet (40x), boosheid (34x), onrust (22x), onzekerheid (20x) en rust (15x). Meerdere mensen geven aan in het begin van de scheiding onrust te ervaren en dat er na een tijdje juist meer rust ervaren wordt.